

ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΕΘΝΙΚΗΣ ΠΑΙΔΕΙΑΣ
ΚΑΙ ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ

Κέντρο
Περιβαλλοντικής
Εκπαίδευσης
Ελευθερίου Κορδελιού

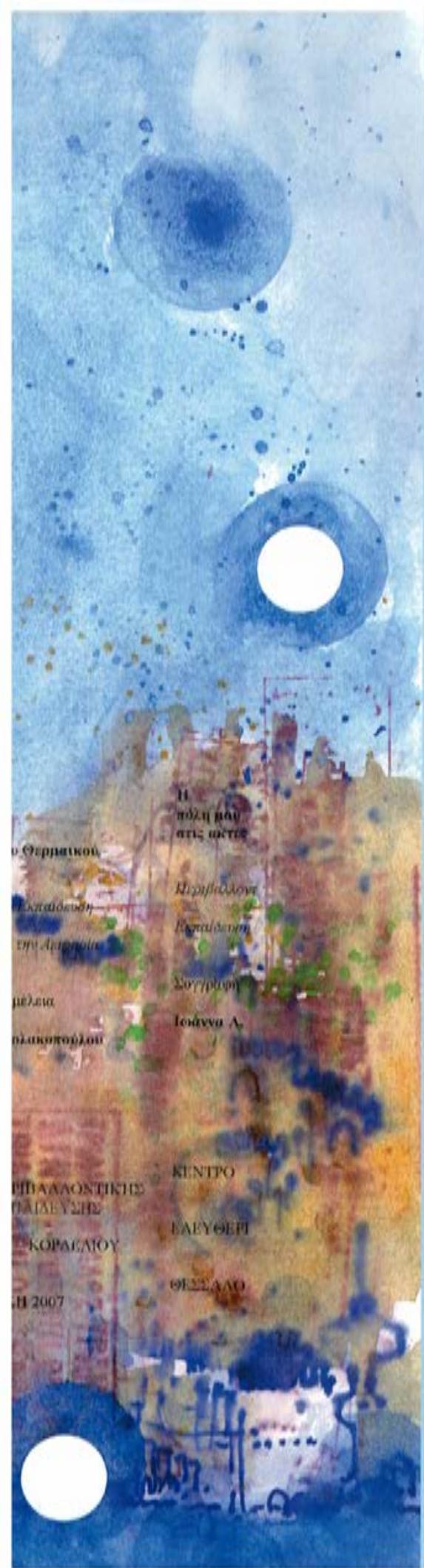

Η πόλη μου
στις ακτές του
Θερμαϊκού

Περιβαλλοντική Εκπαίδευση -
Εκπαίδευση για την αειφορία

Ιωάννα Α. Τσολακοπούλου

Θεσσαλονίκη 2008

ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΕΘΝΙΚΗΣ ΠΑΙΔΕΙΑΣ ΚΑΙ ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ

Η ΠΟΛΗ ΜΟΥ ΣΤΙΣ ΑΚΤΕΣ ΤΟΥ ΘΕΡΜΑΪΚΟΥ

Περιβαλλοντική Εκπαίδευση...
...Εκπαίδευση για την αειφορία

Ιωάννα Α. Τσολακοπούλου
Συγγραφή - επιμέλεια

Θεσσαλονίκη 2008

Κέντρο Περιβαλλοντικής Εκπαίδευσης Ελευθερίου-Κορδελιού

Ανδρέα Παπανδρέου 2 – Κατσαντώνη
563 34, Θεσσαλονίκη
τηλ. 2310 707150
φαξ. 2310 757130
<http://users.otenet.gr/kpe-thes>
e-mail: kpe-thes@otenet.gr

Παιδαγωγική Ομάδα:

Ζήσης Αγγελίδης
Χρυσούλα Αθανασίου
Ευθύμης Παπαδημητρίου
Καλλιόπη Πιγγελίδου
Γιώργος Αθαναηλίδης
Σύρμω Μιχαήλ
Φρόσω Μοντεσάντου
Βέρα Αβραμίδου
Ιωάννα Τσολακοπούλου (2004-2006)

Εξώφυλλο: Τριαντάφυλλος Τρανός

2007 Κ.Π.Ε. Ελευθερίου Κορδελιού

Θεσσαλονίκη 2007, Κ.Π.Ε. Ελευθερίου-Κορδελιού
Ηλεκτρονική σελιδοποίηση:
Επιμέλεια παραγωγής

ISBN: 978-960-89314-2-8

Περιβαλλοντική Εκπαίδευση... ...Εκπαίδευση για την αειφορία

«Η πόλη είναι δομημένη πολιτική»
Αριστοστέλης

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Προλογικό σημείωμα από τον Δρ. Ζήση Αγγελίδη	1
Εισαγωγή	2
Από τους πρώτους οικισμούς στις σύγχρονες πόλεις. Ιστορικά και κοινωνικά στοιχεία.	3
Ο σχεδιασμός μιας πόλης – οι θεσμοί	8
Η πόλη της Θεσσαλονίκης – η ιστορία της	11
Ο Θερμαϊκός κόλπος – το λιμάνι	15
Πόλη και αειφορία	18
Το Πρόγραμμα «η πόλη μου στις ακτές του Θερμαϊκού»	22
Κυκλοφοριακό – το άλυτο(;) πρόβλημα	23
Γεωγραφική και μορφολογική εξέλιξη της πόλης	24
Οι μεταμορφώσεις της πόλης	26
Δραστηριότητες	32
Βιβλιογραφία	48

Η ΠΟΛΗ ΜΟΥ ΣΤΙΣ ΑΚΤΕΣ ΤΟΥ ΘΕΡΜΑΪΚΟΥ

Η ρύπανση της ατμόσφαιρας και της θάλασσας, η κυκλοφοριακή συμφόρηση, η ηχορρύπανση, η έλλειψη πρασίνου και ελεύθερων χώρων. Άλλα και η ανεργία, η αποξένωση των ανθρώπων, η εγκληματικότητα, η φτώχεια είναι προβλήματα και της πόλης μας.

Στα Προγράμματα Περιβαλλοντικής Εκπαίδευσης του Κ.Π.Ε. Ελευθερίου-Κορδελιού μελετούμε τα χαρακτηριστικά της Θεσσαλονίκης για να κατανοήσουμε, εκπαιδευτικοί και μαθητές/τριες, πώς είναι δομημένη, ποια η λειτουργικότητά της. Δεν μας ικανοποιούν οι ψυχροί αριθμοί και να νούμερα. Καταγράφουμε τους θεσμούς και προσεγγίζουμε τους τρόπους με τους οποίους αντιμετωπίζουν τα προβλήματα.

Πώς αντιμετωπίζουν π.χ. το θέμα της ρύπανσης; της καθαριότητας; του πράσινου; τα θέματα αισθητικής;

Με ποια αισθήματα ευθύνης και πόση ευαισθησία φροντίζουν την Τρίτη Ηλικία; τους ασθενείς; τους άπορους; τους άνεργους; Ποια η πρόνοια για τα Άτομα με Ειδικές Ανάγκες; Στόχος μας είναι κατά πρώτο λόγο να αναδείξουμε τα προβλήματα-ζητήματα και κατά δεύτερο λόγο να συμβάλουμε στην επίλυσή τους.

Την πόλη δεν την κάνουν τα σπίτια με τις όμορφες στέγες, ούτε οι καλοχτισμένοι τοίχοι. Την πόλη την κάνουν οι άνθρωποι, αναφέρει αιώνες πριν ο Αλκαίος.

Το Πρόγραμμα «Η πόλη μου στις ακτές του Θερμαϊκού», που έχει ως στόχο το υγιές περιβάλλον αλλά με κοινωνική συνοχή, βάζει τα εκπαιδευτικά - διδακτικά θεμέλια για την «αστική αειφορία».

Δρ. Ζήσης Αγγελίδης
Υπεύθυνος του ΚΠΕ Ελευθερίου-Κορδελιού

"...ακίνητο φθινόπωρο που μαλακώνει πλένοντας με φως τα πεζοδρόμια..."
Nikos-Άλεξης Ασλάνογλου

Φωτ. Π. Οικονομίδης, Δύσεις στο Θερμαϊκό, university studio press, 2007.

Θεσσαλονίκη «βυζαντινή πόλη». Θεσσαλονίκη «συμβασιλεύουσα». «Μάνα του Ισραήλ», «μεγάλη φτωχομάνα», «συμπρωτεύουσα», «πρωτεύουσα των προσφύγων», «μητρόπολη των Βαλκανίων». Θεσσαλονίκη «πόλη ερωτική». Θεσσαλονίκη «πρωτεύουσα της ανεργίας». Η πόλη με τον έντονο, στο διάβα των χρόνων, κοσμοπολίτικο και πολυπολιτισμικό χαρακτήρα – «βεντάλια» λαών και πολιτισμών.

Θεσσαλονίκη «νύφη του Θερμαϊκού». Η ίδρυση, η εξέλιξη, η ιστορία, η οικονομία, η κουλτούρα της Θεσσαλονίκης είναι συνυφασμένα με τη θάλασσά της. Το λιμάνι ενίσχυσε τη θέση και το ρόλο της. Άλλα με την επέκτασή του, ο Κήπος των Πριγκίπων υπάρχει μόνο σε φωτογραφίες. Οι βιομηχανίες απειλούν και την ίδια τη ζωή στον Κόλπο. Οι παλιοί Θεσσαλονικείς θυμούνται ακόμα τα μπάνια στα «μπλόκια» και την Αρετσού. Η ακτογραμμή μεταμορφώνεται και αλλάζει είτε με την παρέμβαση της φύσης είτε του ανθρώπου.

Ερωτήματα που θέτει το Πρόγραμμά μας: Ποια θα είναι η μορφή της πόλης του μέλλοντός μας; Πώς διαμορφώθηκε και τι προβλέπεται για την εξέλιξή της; Εμείς, οι απλές και απλοί πολίτες της, πώς βλέπουμε τη ζωή και το ρόλο μας σ' αυτή την πόλη; Πώς θα γίνει «δική» μας; Πώς ο Θερμαϊκός θα ξαναγίνει η θάλασσά μας;...

Όταν μιλάμε για «βιώσιμη πόλη», στοχεύουμε σε ζητήματα της καθημερινότητας, όπως είναι η εργασία και ο ελεύθερος χρόνος, τα μέσα συγκοινωνίας και το κυκλοφοριακό, οι φορείς και η εξυπηρέτηση του πολίτη, η ρύπανση της ατμόσφαιρας και η ποιότητα του νερού, τα κτίρια και το πράσινο, τα απορρίμματα και η διαχείρισή τους. Και ακόμα, η γειτονιά και οι σχέσεις των ανθρώπων, η μέριμνα για τους ανάπτηρους και τους ανήμπορους, τα ζητήματα της αισθητικής και της διασκέδασης. Δηλαδή, όλα αυτά που αφορούν στην αρμονική σύζευξη της οικονομικής ανάπτυξης με το περιβάλλον αλλά με κοινωνική ευαισθησία και δικαιοσύνη.

Σε μια εποχή που σχεδιάζονται σημαντικές και μη αναστρέψιμες παρεμβάσεις, θεωρούμε ότι είναι αναγκαίο να δοθούν τα κατάλληλα ερεθίσματα, ώστε οι μαθητές και μαθήτριες μας να προσεγγίσουν κριτικά το κυρίαρχο μοντέλο ανάπτυξης αλλά και το σύστημα αξιών, τα κέντρα λήψης αποφάσεων αλλά και τους θεσμούς.

Το τεύχος «Η πόλη μου στις ακτές του Θερμαϊκού» περιλαμβάνει: στοιχεία για τη δημιουργία και εξέλιξη των πόλεων, το σχεδιασμό τους και τους θεσμούς. Ιστορικά στοιχεία για την πόλη της Θεσσαλονίκης και το λιμάνι της. Το ζήτημα της αειφορίας. Φωτογραφικό υλικό με τις μεταμορφώσεις της πόλης μας στον 20ο αιώνα. Ακολουθεί μια σειρά δραστηριοτήτων που αποτελούν απλά προτάσεις-ερεθίσματα για τους/τις εκπαιδευτικούς που θα ήθελαν να υλοποιήσουν ένα πρόγραμμα Π.Ε. με θέμα την πόλη, οποιαδήποτε πόλη.

Θα ήθελα να ευχαριστήσω για τη βοήθειά τους την Παιδαγωγική Ομάδα του Κ.Π.Ε. Ελευθερίου- Κορδελιού και ιδιαίτερα τον Υπεύθυνο Ζ. Αγγελίδη. Επίσης τους φίλους Τριαντάφυλλο Τρανό και Μαρία Αγαθαγγελίδου.

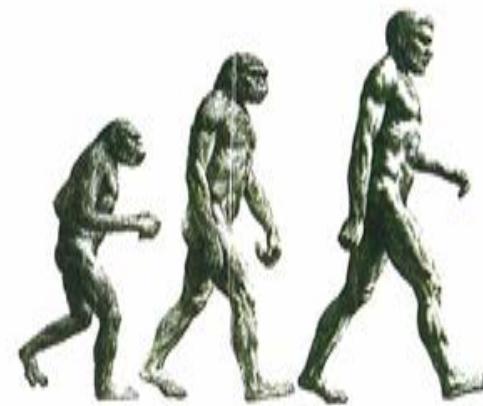
Ιωάννα Α. Τσολακοπούλου

Από τους πρώτους οικισμούς στις σύγχρονες πόλεις Ιστορικά και κοινωνικά στοιχεία

Ο Αριστοτέλης γράφει ότι οι άνθρωποι είναι ζώα κοινωνικά και πολιτικά. Ως τέτοια έχουν την τάση και την ανάγκη να ζουν μαζί με άλλους, σε οικογένειες, ομάδες, κοινότητες, οργανωμένες κοινωνίες.

Τα ζώα κατάφεραν να επιβιώσουν στις κλιματικές αλλαγές, γιατί τα γονίδιά τους ήταν προσαρμοσμένα στο περιβάλλον χάρη στη «φυσική επιλογή». Ο Σοφός Άνθρωπος, που εμφανίστηκε περίπου 35.000 χρόνια πριν από την εποχή μας, ήταν ένα ον αδύναμο σε σχέση με τα ζώα, είχε δύος ένα πλεονέκτημα απέναντι σ' αυτά, ανώτερο εγκέφαλο.

Ο άνθρωπος μόνος από τα ζώα κατάφερε να προσαρμόσει το περιβάλλον στις ανάγκες του, διότι:
1. γνώρισε τη χρήση και τη σημασία των εργαλείων,
2. δημιούργησε το τελειότερο σύστημα επικοινωνίας, το λόγο,
3. έμαθε να χρησιμοποιεί τη φωτιά. Ο λόγος, τα εργαλεία και η φωτιά του έδωσαν τη δυνατότητα να γίνει κυρίαρχος της φύσης, γιατί ανέπτυξε την τεχνολογία και τις επιστήμες.

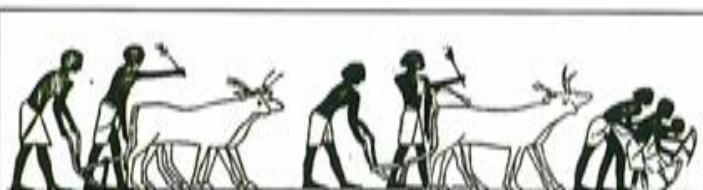
Αυστραλοπίθηκος, Όρθιος Άνθρωπος (Homo Erectus), Σύγχρονος Άνθρωπος Λ. Σταυριανός, *Ιστορία των ανθρωπίνων γένους*, ΟΕΔΒ.

Η εξέλιξη του ανθρώπου. Η δημιουργία και εξέλιξη των πόλεων.

Στην αρχή, οι άνθρωποι πέρασαν από το στάδιο του **τροφοσυλλέκτη**. Ζόύσαν κατά ομάδες που αποτελούνταν από ορισμένες οικογένειες. Απ' διά, φαίνεται, δεν υπήρχαν τάξεις ούτε και ανισότητα μεταξύ ανδρών και γυναικών. Όλοι εργάζονταν εκτός από τους πολύ γέρους. Η τροφή μοιραζόταν εξ ίσου σε όλα τα μέλη της κοινότητας. Δεν υπήρχε κάποια πολιτική οργάνωση.

9.000/8.000 χρόνια π.Χ. περίπου, έχουμε τη **Γεωργική Επανάσταση**.

Η καλλιέργεια των χωραφιών έγινε πρώτα στην περιοχή της Μεσοποταμίας, γιατί το επέτρεψαν τα πλούσια εδάφη. Εξημέρωσαν φυτά (όπως το σιτάρι, το κριθάρι, η σίκαλη) και ζώα (όπως το άλογο, το πρόβατο, η αγελάδα κλπ). Με τη γεωργία έχουμε και τα πρώτα αρδευτικά έργα στη Μεσοποταμία, την Αίγυπτο, την Κίνα κ.α., αλλά και μια σειρά από εφευρέσεις, όπως το άροτρο και ο τροχός.

Αρχαία Αίγυπτος, 1900 π.Χ.
Λ. Σταυριανός, *Ιστορία των ανθρωπίνων γένους*, ΟΕΔΒ.

Η γεωργία ώθησε τους ανθρώπους να εγκατασταθούν μόνιμα σε μια περιοχή και έτσι δημιουργούνται οι πρώτοι οικισμοί. Αυτή η μόνιμη εγκατάσταση είχε ως αποτέλεσμα να αναπτυχθούν οι επιστήμες, οι τέχνες, η υφαντουργία, η κεραμική, η μεταλλουργία.

Με τη γεωργική επανάσταση βελτιώνεται το βιοτικό επίπεδο των ανθρώπων και αυξάνεται ο πληθυσμός τους. Οι ανθρώπινες σχέσεις γίνονται πιο σύνθετες.

Τώρα δημιουργούνται οι φυλές και ο γεροντότερος αναλαμβάνει χρέη αρχηγού. Η αύξηση της παραγωγικότητας φέρνει πλεόνασμα αγαθών, πλούτο. Σχηματίζονται κοινωνικές τάξεις. Η σχέση ανδρών και γυναικών μπαίνει σε νέα βάση.

Η εξουσία περνά στα χέρια των «ειδικών». Στην αρχή αυτοί είναι οι ιερείς. Μετά οι βασιλιάδες και οι ευγενείς, οι αξιωματούχοι, οι στρατιωτικοί, οι γαιοκτήμονες. Αγότερα οι έμποροι. Όλοι αυτοί που είναι στην κορυφή της κοινωνικής πυραμίδας.

Η γεωργική επανάσταση δημιουργησε τις προϋποθέσεις, ώστε να δημιουργηθούν και να ανθήσουν οι πόλεις και οι μεγάλοι πολιτισμοί (Μεσοποταμία, Αίγυπτος κλπ.)

Στην **αρχαία Ελλάδα** από τους αρχαϊκούς χρόνους (8ος – 6ος αι.) έχουμε την **πόλη – κράτος**, που περιλαμβάνει το άστυ και τη γύρω περιοχή. Π.χ. η πόλη – κράτος της Αθήνας περιλαμβανε την πόλη της Αθήνας (το άστυ) και την Αττική.

Στις επιδιώξεις της κάθε πόλης-κράτους ήταν να έχει: αυτάρκεια, αυτονομία, ελευθερία. Ιδανική πόλη (άστυ) θεωρούνταν αυτή που είχε μέγεθος από 30 – 50 χιλιάδες κατοίκους. Η μορφή της προέκυψε από τις ανάγκες, τον τρόπο ζωής, τις παραδόσεις και τις ιδέες των πολιτών της. Μια τέτοια πόλη μπορούσε και έπρεπε να έχει: αγορά, ναό, θέατρο, οικονομική, πολιτική και πολιτιστική ζωή ...

Έμοιαζε με ένα οικοσύστημα στο οποίο άνθρωποι και περιβάλλον βρισκόταν σε αρμονία. Σε μια τέτοια πόλη, οι κάτοικοι της μπορούσαν να φθάσουν με τα πόδια οπουδήποτε ή στην εξοχή.

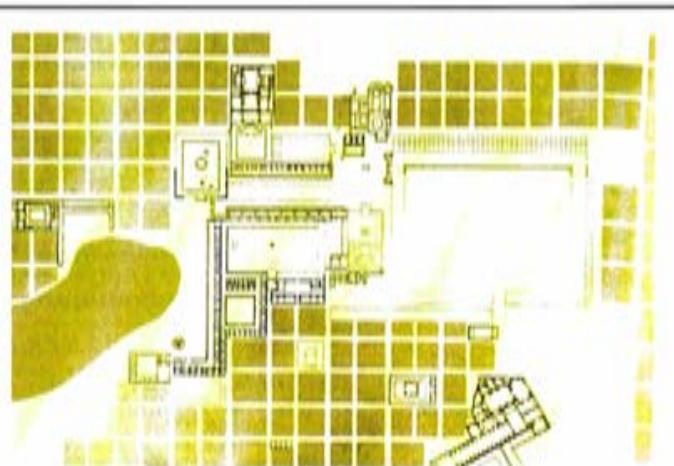
Ενδεικτικό παράδειγμα για το σχεδιασμό μιας πόλης (άστυ) είναι της **αρχαίας Μιλήτου** από τον Ιππόδαμο, μετά την καταστροφή της από τους Πέρσες, το 494 π.Χ.

Το σύστημα ρυμοτομίας του Ιππόδαμου βασιζόταν στη χάραξη παράλληλων δρόμων, που τέμνονται κάθετα, ώστε να δημιουργούνται οικοδομικά τετράγωνα και κανονικές πλατείες. Οι δρόμοι ήταν ευθύγραμμοι και οι πλατείες ευρύχωρες.

Αγγλία, 18ος αι. μ.Χ.

Λ. Σταυριανός, *Ιστορία του ανθρώπινου γένους*, ΟΕΔΒ.

Andrew Blowers, Chris Hamnett, Philip Sarre:
Η πόλη του μέλλοντος, Το Ανοιχτό Πανεπιστήμιο,
εκδ. Π. Κουτσουμπός Α.Ε., 1987.

Οι θέσεις των διοικητικών κτιρίων, των ναών και των κατοικιών ήταν καθορισμένες με ακρίβεια. Για να εξασφαλίσει την υγειεινή λειτουργία των πόλεων ο Ιππόδαμος σχεδίαζε την υδροδότησή τους, φρόντιζε να εφοδιάζονται με άφθονο νερό και τις προσανατόλιζε έτσι ώστε οι κατοικίες να έχουν ήλιο το χειμώνα και δροσιά το καλοκαίρι. Πρόβλεψε κλίσεις στους δρόμους για την απομάκρυνση των νερών της βροχής.

Αυτός ο σχεδιασμός είχε τη δυναμική ώστε σε διαφορετικές ιστορικές περιόδους (ελληνιστικούς, ρωμαϊκούς χρόνους) ο πολεοδομικός σχεδιασμός να γίνεται ανάλογα με τις ανάγκες των πολιτών, τις κοινωνικοπολιτικές αντιλήψεις και τη φιλοσοφία κάθε λαού.

Αργότερα, κατά τον 16ο και 17ο αι. πόλεις, όπως το Λονδίνο, η Ρώμη, το Παρίσι, το Βερολίνο, οι Βρυξέλλες κ.ά., σχεδιάστηκαν με βάση αυτό το μοντέλο: με μεγάλες λεωφόρους, πάρκα και μεγάλα δημόσια κτίρια.

Το 1250 στην Ευρώπη δεν υπήρχαν πάνω από 40 πόλεις με περισσότερους από 10.000 κατοίκους.

Κριτήρια επιλογής του χώρου για την ίδρυση μια πόλης

Κατάλληλος χώρος για την ίδρυση μιας πόλης είναι:

- Να βρίσκεται κοντά σε πηγές νερού
- Η περιοχή να είναι εύφορη και ασφαλής από εχθρικές επιθέσεις
- Να έχει εύκολη πρόσβαση σε άλλα μέρη (λιμάνι, ποτάμι κλπ.)
- Να είναι εύκολη η εξασφάλιση τροφής
- Να είναι εύκολη η προμήθεια καυσίμων και οικοδομικών υλικών.

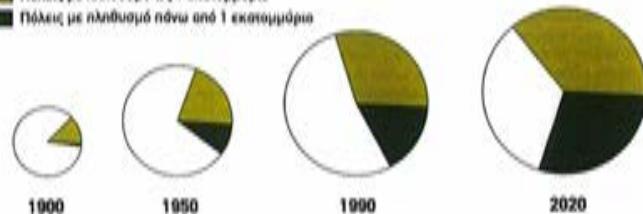
Σήμερα βέβαια ορισμένοι από αυτούς τους παράγοντες είναι άνευ ή μικρής σημασίας.

Η Βιομηχανική επανάσταση (18ος αι.): Με τη βιομηχανική επανάσταση έχουμε: α) αύξηση της παραγωγής και β) ανάπτυξη της ιατρικής επιστήμης - μείωση της θνησιμότητας και αύξηση του ορίου ζωής. Αυτά έχουν σαν συνέπεια την μεγάλη αύξηση του πληθυσμού.

Έτσι, το 1750 υπάρχουν 140 εκ. κάτοικοι στην Ευρώπη. Το 1850, 266 εκ. κάτοικοι. Το 1914, 463 εκ. Σ' αυτούς δεν υπολογίζονται τα εκατομμύρια που μετανάστευσαν στην Αμερική.

Με τη βιομηχανική επανάσταση, οι πόλεις, που μέχρι τότε ήταν σχετικά μικρές, αυξάνονται με ταχύτατους ρυθμούς, εξαιτίας των βιομηχανιών που κτίζονται κοντά τους.

□ Αγροτικές περιοχές
■ Πόλεις με πληθυσμό ως 1 εκατομμύριο
■ Πόλεις με πληθυσμό πάνω από 1 εκατομμύριο

Η εξέλιξη του πληθυσμού των πόλεων

Τρικαλίτη Α., Παλαιοπούλου Ρ., Π.Ε. για Βιώσιμες Πόλεις,
Ε.Ε.Π.Π.Κ., Αθήνα, 1998.

Το 1800 έχουμε 22 πόλεις στην Ευρώπη με πληθυσμό πάνω από 100 χιλ. κατοίκους.

Το 1900 έχουμε 125 πόλεις.

Κατά το πρώτο μισό του 20ου αι. οι πόλεις παίρνουν τη σημερινή τους μορφή.

Στο δεύτερο μισό του 20ου αι. γιγαντώνονται και μαζί τους και τα προβλήματα. Έτσι, σήμερα, περίπου ο μισός πληθυσμός της γης ζει σε αστικές περιοχές και, όπως προβλέπουν οι πληθυσμολόγοι, στο τέλος του 21ου αι. το 80 – 90 % του πληθυσμού θα ζει στις πόλεις.

Πώς αναπτύσσονται οι πόλεις;

Οι πόλεις αναπτύσσονται ανάλογα με τις παραγωγικές και οικονομικές δραστηριότητες που συντελούνται σ' αυτές, τις μεταφορές και την κατοικία.

- Συνήθως αναπτύσσονται γύρω από έναν κεντρικό πυρήνα. Γι' αυτό τα παλιά κτίρια βρίσκονται στο κέντρο της πόλης.
- Κατά τομείς. Π.χ. αναπτύσσονται δραστηριότητες κατά μήκος των δρόμων που συνδέουν μια πόλη με άλλες, προς το αεροδρόμιο, κοντά σε λιμάνια, σταθμούς τρένων ή αυτοκινήτων.
- Οι κατοικίες κτίζονται περιφερειακά, στα προάστια είτε λόγω της υποβάθμισης του κέντρου είτε λόγω μεγάλης αξίας της γης σ' αυτό.
- Η κύρια αιτία της αύξησης των πόλεων σήμερα είναι η εσωτερική μετανάστευση.

Τι φέρνει τους ανθρώπους στις πόλεις;

Οι λόγοι που ωθούν τους ανθρώπους να εγκατασταθούν στις πόλεις είναι:

- Οι ευκαιρίες για επαγγελματική αποκατάσταση, η μεγαλύτερη προσφορά εργασίας, οι καλύτερες αποδοχές, οι καλύτερες δουλειές
- Η ανώτερη – ανώτατη εκπαίδευση, η υγειονομική περίθαλψη, οι υπηρεσίες
- Οι ευκαιρίες για κοινωνική άνοδο, απόκτηση κύρους και δύναμης
- Η επαγγελματική καταξίωση, ανάπτυξη δεξιοτήτων, κλίσεων κλπ.
- Η ελπίδα για πλουτισμό
- Οι ανέσεις – ποιότητα ζωής
- Η ζωντάνια, τα ενδιαφέροντα, η κίνηση, η δράση
- Η αφθονία των αγαθών, τα εμπορικά καταστήματα
- Η πολιτιστική ανάσα, οι τέχνες
- Η ανωνυμία - ένα αίσθημα ελευθερίας, οι δυνατότητες για ψυχαγωγία, διασκέδαση, νυχτερινή ζωή
- Ισως συμβάλλονταν τα ΜΜΕ, που προβάλλουν τον αστικό τρόπο ζωής.

Τι διώχνει τους ανθρώπους από την επαρχία;

- Λόγοι βιοπορισμού. Η επαρχία δεν έχει αρκετές δουλειές για τους κατοίκους της.
- Η έξοδος από τις αγροτικές δουλειές
- Το δύσκολο και απρόβλεπτο του αγροτικού επαγγέλματος διώχνει πολλούς νέους αγρότες προς τις πόλεις
- Η δύσκολη ζωή στην επαρχία και η αναζήτηση «καλύτερης μοίρας»
- Η εγκατάλειψη της επαρχίας από τα κέντρα εξουσίας
- Κοινωνικοί λόγοι
- Πόλεμοι

Τα προβλήματα των σύγχρονων πόλεων

- Το κυκλοφοριακό και - συνεπεία αυτού - οι καθυστερήσεις, ο χαμένος χρόνος, το άγχος, ο εκνευρισμός, τα ατυχήματα
- Η μετακίνηση μεγάλου όγκου του πληθυσμού στο χώρο εργασίας ή διασκέδασης
- Η ατμοσφαιρική (και η θαλάσσια) ρύπανση και η ηχορύπανση
- Η έλλειψη ελεύθερων χώρων, χώρων πράσινου και χώρων για παιχνίδι.
- Οι ανάγκες για μεταφορά ενέργειας και προϊόντων
- Η έλλειψη νερού, το πρόβλημα της υδροδότησης
- Τα απορρίμματα και η διάθεσή τους
- Η αλλοτρίωση και η έλλειψη επικοινωνίας, η διαταραχή των ανθρώπινων σχέσεων
- Προβλήματα υγείας ως συνέπεια της ρύπανσης και του τρόπου ζωής
- Το πρόβλημα των αστέγων («4ος κόσμος»)
- Η αποκοπή από τις ρίζες
- Αποξένωση από τη φύση. Μόλις τα τελευταία χρόνια έχει αναπτυχθεί η «αστική οικολογία».

Φωτογραφίες: Κ.Π.Ε. Ελευθερίου - Κορδελιού,
προσωπικό αρχείο.

Ο σχεδιασμός μιας πόλης – οι θεσμοί

Είναι γνωστό ότι το δομημένο περιβάλλον καθορίζει τον τρόπο ζωής μας. Επηρεάζει τον τρόπο σκέψης, τα συναισθήματα, την ψυχική μας ισορροπία, τις δράσεις μας.

Πώς όμως σχεδιάζονται οι πόλεις, ποιοι τις σχεδιάζουν και για ποιους;

Στην **αρχαία Ελλάδα**, στην πόλη-κράτος, είχαμε την άμεση-συμμετοχική δημοκρατία. Όλοι οι Αθηναίοι πολίτες μπορούσαν να πηγαίνουν στην Εκκλησία του Δήμου, να παίρνουν το λόγο, να αποφασίζουν για τα κοινά. Όποιος δεν συμμετέχει χαρακτηρίζεται άχρηστος (Επιτάφιος του Περικλή). Χωρίς διάθεση να εξιδανικεύσουμε το σύστημα - διότι δεν συμμετείχαν όλοι, καθόλου οι γυναίκες και βέβαια δεν γίνεται λόγος για τις χιλιάδες των δούλων -, πρέπει να πούμε ότι μόνο στην πόλη-κράτος λειτουργούσε η άμεση δημοκρατία.

Στη **νεότερη Ελλάδα** η Πολιτεία για πρώτη φορά ασχολήθηκε ουσιαστικά με το ζήτημα της πολεοδομικής ανάπτυξης το 1923, λόγω της άφιξης των χιλιάδων προσφύγων μετά τη Μικρασιατική Καταστροφή. Το σύνταγμα (αρθρ. 106) ορίζει ότι το κράτος έχει την ευθύνη για το σχεδιασμό των πόλεων, με στόχο την κοινωνική ειρήνη και την προστασία του γενικότερου συμφέροντος. Δεν προβλέπεται κανένας ρόλος για τον πολίτη, παρά μόνο αν θιγούν τα συμφέροντά του! Ούτε το Συμβούλιο Επικρατείας δεν παρεμβαίνει αυτεπάγγελτα, ακόμα κι όταν το περιβάλλον βλάπτεται κατάφορα. Η αυθαίρετη δόμηση είναι ελληνική ... πρωτοτυπία.

Ο L.Mumford στο έργο του *the city in history* γράφει: «*Η αναβίωση των βασικών αξιών που ενσωματώθηκαν στις αρχαίες πόλεις – κυρίως τις ελληνικές – είναι η βασικότερη προϋπόθεση για την ανάπτυξη της σύγχρονης πόλης*».

(Νομαρχιακή Αυτοδιοίκηση Αιτωλοακαρνανίας, *Βιώσιμη Ανάπτυξη με την Π. Αγωγή*)

Ένα μεγάλο ζήτημα είναι και η σχέση της πόλης με την ενδοχώρα που την τροφοδοτεί. Άλλα όταν ο μισός πληθυσμός της Ελλάδας είναι συγκεντρωμένος σε δύο πόλεις, αυτό από μόνο του είναι επίσης ένα μεγάλο ζήτημα (εθνικό, κοινωνικό και περιβαλλοντικό).

Τι προβλέπεται να γίνει;

Μια άποψη, βέβαια, είναι να αφήσουμε τα πράγματα ως έχουν. Αυτό όμως σημαίνει ότι τα προβλήματα θα οξυνθούν, θα οδηγηθούμε σε αδιέξodo κατά πάσα πιθανότητα - και, άρα, σε ένα χάος;

Κατά τη γνώμη μας θα πρέπει να ενισχυθούν οι συμμετοχικές διαδικασίες όσον αφορά στον πολεοδομικό σχεδιασμό της πόλης, τις αλλαγές, τις παρεμβάσεις, τις αναβαθμίσεις ή τις αναπλάσεις. Όσες αντιρρήσεις κι αν υπάρχουν σχετικά με τα επίπεδα ενημέρωσης και συμμετοχής των πολιτών, δεν μπορεί να αγνοεί κανείς το δικαίωμα αλλά και την υποχρέωσή τους να έχουν λόγο πάνω στις σχεδιαζόμενες αλλαγές, αφού τους αφορούν.

Σ' αυτή την κατεύθυνση μπορεί να συμβάλει η Περιβαλλοντική Εκπαίδευση.

Μπορούμε επίσης, μάλλον επιβάλλεται, να δούμε παραδείγματα ευρωπαϊκών ή άλλων πόλεων. Όχι για να τα αντιγράψουμε, αλλά για να αντλήσουμε ιδέες, που θα τις προσαρμόσουμε στη δική μας πραγματικότητα.

¹ Αστικός ή πολεοδομικός: ο σχεδιασμός της πόλης. Χωροταξικός: αφορά στην ευρύτερη περιοχή

Το σημαντικότερο, η Πολιτεία να εφαρμόσει πολιτικές ενίσχυσης της επαρχίας, ώστε να σταματήσει το φαινόμενο της αστυφιλίας και, αν είναι δυνατόν, να ξαναγυρίσει ο κόσμος στο χωριό.

Η ριζική όμως λύση είναι άρρηκτα δεμένη με την άρση ή έστω τον περιορισμό των κοινωνικών ανισοτήτων.

Πόλις – πόλη: 1. σύνολο οικημάτων αποτελούντων ίδιον οικισμόν 2. (συνεκδοχικά) το σύνολο των κατοίκων, οι πολίτες 3. κράτος, πολιτικό συγκρότημα, πολιτεία 4. ελεύθερη πολιτεία με δημοκρατικό πολίτευμα, δημοκρατία

Πέλω ή πέλομαι: 1. κινούμαι, κατευθύνομαι 2. λαμβάνω υπόσταση, οντότητα 3. είμαι, υπάρχω (λεξικό Δ. Δημητράκου).

Η Πόλη – Η Κωνσταντινούπολη

Πολίτης: κάτοικος πόλης ή κράτους ο οποίος έχει πολιτικά δικαιώματα

Πολιτεία: 1. οργανωμένο κοινωνικό σύνολο με αυτοδύναμη νομοθετική και κυβερνητική εξουσία 2. το σύνολο των θεσμών ενός κράτους 3. το ίδιο το κράτος 4. πόλη 5. συμπεριφορά

Κράτος: σύνολο ανθρώπων οργανωμένων με νόμους. Η εξουσία.

Πολιτικός, ή, ό: που αναφέρεται στον πολίτη και τους θεσμούς

Πολιτική, η: 1. η δραστηριότητα κάποιου που ενδιαφέρεται για τις δημόσιες υποθέσεις 2. τακτική όχι πάντα απόλυτης ευθύτητας.

Πολιτισμός: το σύνολο των επιτευγμάτων του ανθρώπου. Επιστήμη, τέχνες, τεχνολογία, κανόνες συμβίωσης.

Πολεοδομία:

Δημοκρατία: 1. πολιτικό σύστημα στο οποίο η εξουσία πηγάζει από το λαό 2. το κράτος που διακυβερνάται με δημοκρατικό πολίτευμα.

Άμεση δημοκρατία: η άσκηση εξουσίας γίνεται απ' ευθείας από το λαό. Π.χ. στην αρχαία Αθήνα.

Έμμεση δημοκρατία: η άσκηση της εξουσίας γίνεται έμμεσα, με αντιπροσώπους που εκλέγει ο λαός.

Θεσμός: 1. κάθε εκδήλωση που επαναλαμβάνεται για μεγάλο διάστημα και παίρνει τη μορφή του νόμου 2. κοινωνικός ή πολιτικός οργανισμός αναγνωρισμένος με νόμο.

Φορέας: 1. αυτός που μεταφέρει ή μεταδίδει κάτι 2. συλλογικό όργανο με συγκεκριμένο στόχο.

Ουτοπίες και δυστοπίες

Έχει ενδιαφέρον να δούμε πώς συνέλαβαν την πόλη και την κοινωνία στο παρελθόν οι λογοτέχνες και τι πρότειναν.

Thomas More: «Το βασιλείο της Ουτοπίας». Αρχές 16ου αιώνα

Στην Ουτοπία του σερ Τόμας Μορ υπάρχει ισότητα. Δεν υπάρχει ιδιοκτησία, ούτε εκμετάλλευση, ούτε ανηθικότητα. Η διαβίωση είναι λιτή. Η εργασία 6 ωρών. Τον ελεύθερο χρόνο τους οι πολίτες τον διαθέτουν για κάποια ωφέλιμη δραστηριότητα.

Την εξουσία έχουν στελέχη που εκλέγονται. Οι συζητήσεις των πολιτικών ζητημάτων είναι δημόσιες.

Υπάρχει αυστηρή επιτήρηση της ζωής και της κάθε δραστηριότητας.

Samuel Butler: «Erewhon»

Πρόκειται για μια παρωδία της βικτοριανής Αγγλίας.

Ταξιδί σε μια χώρα άγνωστη. Καταδικάζονται οι μηχανές. Οι πόλεις είναι όμορφες. Η κοινωνία είναι πιο ανθρώπινη.

Edward Bellamy: «Κοιτώντας προς τα πίσω, 2000-1887»

Ένας κάτοικος της Βοστόνης του 1888 πέφτει σε ύπνωση και τον «ξυπνούν» το ... 2000!

Βρίσκεται ούτε λίγο ούτε πολύ στη «γη της επαγγελίας». Το κράτος είναι ο μοναδικός εργοδότης. Στη διαχείριση συμμετέχουν όλοι οι πολίτες.

Η εργασία είναι υποχρεωτική, αλλά σύμφωνη με την ατομική κλίση και την επιλογή του ατόμου. Όλοι εργάζονται από τα 21 έως τα 45 χρόνια τους, αλλά μπορείς να πάρεις μειωμένη σύνταξη από τα 33 χρόνια.

Προμηθεύεσαι ό,τι επιθυμείς με ... πιστωτική κάρτα!

Το εκπαιδευτικό σύστημα είναι ανοιχτό σε όλους.

Οι ανώτερες βαθμίδες εξουσίας είναι αιρετές και ασκούνται από τους ... συνταξιούχους!

William Morris: «Νέα από το πουθενά»

Ένας Εγγλέζος της βικτοριανής εποχής, τέλος 18ου αι., βρίσκεται στην Αγγλία στις αρχές της 3ης χιλιετίας!

Έχει ανατραπεί ο καπιταλισμός και έχει εγκαθιδρυθεί αναρχία. Δεν υπάρχει κράτος, δεν υπάρχουν νόμοι, δεν υπάρχει ιδιοκτησία. Πλήρης ατομική ελευθερία.

Οι αποφάσεις παίρνονται από τις συνελεύσεις των κατοίκων, κάτι σαν άμεση δημοκρατία. Οι πολίτες βρίσκουν διέξοδο στις πνευματικές αναζητήσεις και στις καλές τέχνες.

Aldous Huxley: «Ο Θαυμαστός Καινούριος Κόσμος» -

George Orwell: «1948»

Σ' αυτά τα δύο έργα η πολιτική εξουσία είναι φοβερά συγκεντρωτική. Το επίπεδο ζωής από υλική σκοπιά είναι ικανοποιητικό έως γενναιόδωρο. Η κοινωνική και πνευματική ζωή όμως είναι ακρωτηριασμένες. Ο άνθρωπος έχει γίνει ρομπότ.

Οι πόλεις δεν περιγράφονται με μεγάλη ακρίβεια, αλλά είναι όμορφες και οργανωμένες.

E.M. Foster: «Η Μηχανή σταματά»

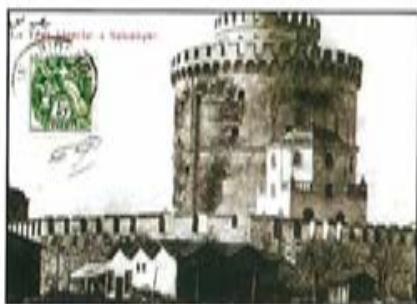
Στο έργο του δείχνει ότι ακόμα και όταν υπάρχει υλική ευημερία, αν δεν υπάρχει επαφή με τους άλλους και τη φύση, ο άνθρωπος οδηγείται σε κατάπτωση.

Από το βιβλίο των Andrew Blowers, Chris Hammett, Philip Sarre, «Η πόλη των μέλλοντος»,
Το Ανοιχτό Πανεπιστήμιο, Π. Κουτσουμπός Α.Ε., 1987

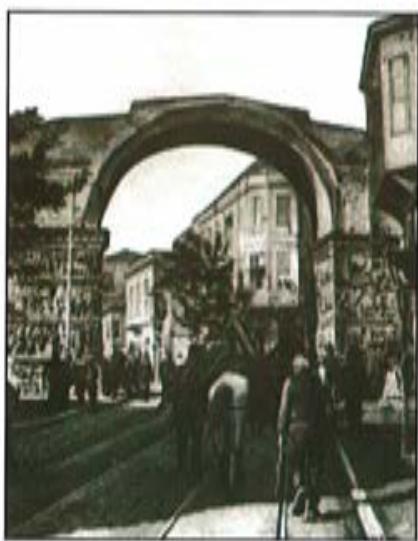
Η πόλη της Θεσσαλονίκης – η ιστορία της

«Η Θεσσαλονίκη, πόλη πολύγλωσση, πολύδρησκη και πολύχρωμη, κοινωνικά οργανωμένη σε γειτονιές και συνοικίες, ανατολίτικη και συνάμα Ευρωπαϊκή...».

Αένα Καλαϊτζή-Οφλιδη

Ο Λευκός Πύργος με τα περιμετρικά των τείχη, όπως ήταν στα τέλη του 19ου αιώνα (1892)

Το Τόξο του Γαλερίου (Καμάρα) με τις γραμμές των τραμ λίγα χρόνια μετά την απελευθέρωση της πόλης

Θεσσαλονίκη: μια πόλη 2300 χρόνων. Ανοιχτή στους δύο κόσμους, της Δύσης και της Ανατολής.

Η ζωή στην περιοχή της Θεσσαλονίκης ξεκίνησε από τα προϊστορικά χρόνια (αρχές 3ης χιλιετίας π.Χ.). Ανασκαφικά ευρήματα σε Σταυρούπολη, Τούμπα, Πυλαία, Καραμπουρνάκι.

Όμως η πόλη της Θεσσαλονίκης γεννήθηκε περίπου στα 315 π.Χ. Ιδρυτής της ήταν ο βασιλιάς της Μακεδονίας Κάσσανδρος, που συνένωσε τότε σε μία ενιαία πόλη 26 διάσπαρτες μικρές κώμες και οικισμούς της περιοχής και που προς τιμήν της συζύγου του Θεσσαλονίκης, ετεροθαλαύς αδελφής του Μ. Αλεξανδρου, της έδωσε το όνομά της.

Το 168 π.Χ. στη μάχη της Πύδνας, ο Μακεδόνας βασιλιάς Περσέας νικήθηκε κατά κράτος από τους Ρωμαίους. Μετά από μία αποτυχημένη εξέγερση το 148 π.Χ. η Μακεδονία μετατράπηκε σε ρωμαϊκή επαρχία.

Από εκείνη την εποχή άρχισε μία ραγδαία ανάπτυξη της πόλης. Ρυμοτομήθηκε με σχέδιο, ενώ μεγάλα και λαμπρά οικοδομήματα κοσμούσαν το κέντρο της. Με την κατασκευή της Εγνατίας οδού, που ένωνε το Δυρράχιο με τον Έβρο, η Θεσσαλονίκη αναδείχθηκε σε μεγάλο εμπορικό, πολιτικό και στρατιωτικό κέντρο. Παράλληλα αναπτύχθηκε έντονη κοινωνική, πνευματική και πολιτιστική ζωή. Αρχές του 4ου αιώνα, ο καίσαρας Γαλέριος την επέλεξε ως πρωτεύουσα της επαρχίας του (304 μ.Χ.).

Το Βυζάντιο

Επί της βασιλείας Θεοδοσίου Α' (379 - 395 μ.Χ.) - επίσημη θρησκεία του κράτους ο χριστιανισμός - άρχισε ένας άγριος διωγμός κατά των εθνικών και των αρειανών με αποτέλεσμα πολλές ανθρώπινες ζωές να χαθούν και πολλά λαμπρά έργα τέχνης να καταστραφούν από εκδικητική μανία.

Ένα σημαντικό γεγονός την εποχή εκείνη (390 μ.Χ.) έμελλε να σημαδέψει την ιστορία της πόλης: Η σφαγή στον Ιππόδρομο. Περίπου 7.000 Θεσσαλονικείς ανεξαρτήτως φύλου και ηλικίας, κατ' εντολή του Θεοδοσίου, σφαγιάστηκαν μετά από εξέγερσή τους εναντίον της αυτοκρατορικής φρουράς, που αποτελούνταν κυρίως από Γότθους μισθοφόρους. Από τότε δεν διοργανώθηκαν ξανά αγώνες στον αιματοβαμμένο Ιππόδρομο.

Στα χρόνια που ακολούθησαν η πόλη γνώρισε τις επιθέσεις πολλών λαών, Ούνων, Οστρογότθων, Αβάρων και Σλάβων, που ποτέ δεν την κατέλαβαν.

Τον 8ο αιώνα ένας νέος κίνδυνος: Οι Βούλγαροι. Η βυζαντινή διπλωματία επέλεξε μία άλλη μέθοδο για την αντιμετώπιση του κινδύνου, αυτή του προσεταιρισμού. Το ρόλο ανέλαβαν δύο Θεσσαλονικείς αδελφοί, ο Κύριλλος και ο Μεθόδιος, που οργάνωσαν ιεραποστολικό έργο.

Τα δύσκολα χρόνια

Το 904 μ.Χ. η πόλη δέχτηκε την αιφνιδιαστική επίθεση των Σαρακηνών πειρατών. Ερείπωση και καταστροφή. Οι πειρατές πήραν μαζί τους 22.000 περίπου κατοίκους στα σκλαβοπάζαρα της Ανατολής.

Το 1204 μ.Χ., όπως και ολόκληρη η βυζαντινή αυτοκρατορία, πέφτει στα χέρια των Φράγκων σταυροφόρων.

Το 1261 με την ανασύσταση του βυζαντινού κράτους υπάγεται και πάλι σ' αυτό.

Το έτος 1342 (σταθμός στην ιστορία της πόλης) εκδηλώθηκε το Κίνημα των Ζηλωτών. Οι κατώτερες κοινωνικές τάξεις με την παρότρυνση των Ζηλωτών εξεγέρθηκαν εναντίον των αρχόντων και των πλουσίων. Κατέλαβαν την εξουσία και εγκαθίδρυσαν ένα ιδιότυπο καθεστώς ισότητας και ισονομίας, αυτόνομο από την κεντρική εξουσία, με δικούς του νόμους και αρκετά στοιχεία άμεσης δημοκρατίας. Επτά χρόνια κράτησε αυτό το καθεστώς, αλλά τελικά το κίνημα καταπνίγηκε στο αίμα με την είσοδο στην πόλη του αυτοκράτορα Ιωάννη Καντακουζηνού και τη βοήθεια των Τούρκων.

Άνω Πόλη

Η Τουρκοκρατία

29 Μαρτίου 1430, περνά στην κυριαρχία των Τούρκων του Μουράτ Β'. Οι Τούρκοι λεηλάτησαν και κατέστρεψαν την πόλη, έσφαξαν τους κατοίκους, πολλούς τους υποχρέωσαν να εξισλαμισθούν και ακόμη περισσότερους τους σκόρπισαν στα σκλαβοπάζαρα των διαφόρων χωρών.

Η Θεσσαλονίκη έδινε την εντύπωση έρημης πόλης και, σύμφωνα με ιστορικούς της εποχής, δεν πρέπει να αριθμούσε περισσότερους από 6.000 κατοίκους. Στα 1492 η πόλη άρχισε και πάλι να ζωντανεύει από τα κύματα των Εβραίων μεταναστών πού διώχνονταν από την Ισπανία και τις γερμανικές χώρες.

Το τέλος του 19ου αιώνα η πόλη γνώρισε μία σημαντική άνθιση, αναδείχθηκε σε εμπορικό και ναυτιλιακό κέντρο, μεγάλα έργα κατασκευάσθηκαν και ο πληθυσμός της έφθασε τις 120.000 κατοίκους. Οι Βούλγαροι ήδη την επιβούλευονταν. Ξεκίνησε τότε ο Μακεδονικός αγώνας που διακόπηκε στα 1908 με την επανάσταση των Νέοτούρκων.

Η παραλιακή λεωφόρος με το Λευκό Πόργο, στα 1906.

Η απελευθέρωση

Το 1912 άρχισε ο Α' Βαλκανικός πόλεμος. Ο ελληνικός στρατός κατέλαβε τη Θεσσαλονίκη στις 26 Οκτωβρίου 1912. Ακολούθησε το 1913 ο Β' Βαλκανικός πόλεμος. Με τη συνθήκη του Βουκουρεστίου (10 Αυγούστου 1913) η Θεσσαλονίκη ενσωματώθηκε οριστικά στο ελληνικό κράτος.

Με την έναρξη του Α' Παγκοσμίου πολέμου η διένεξη μεταξύ του πρωθυπουργού Ελ. Βενιζέλου που επεδίωκε τη συμμετοχή της Ελλάδας στον πόλεμο στο πλευρό των συμμάχων της Αντάντ και του βασιλιά Κωνσταντίνου που επιθυμούσε μία ουδετερότητα ευνοϊκή για τις «Κεντρικές Δυνάμεις» της Γερμανίας και της Αυστρουγγαρίας, οδήγησε στο «Κίνημα της Εθνικής Αμύνης», που εκδηλώθηκε στη Θεσσαλονίκη (Ελ. Βενιζέλος, Π. Κουντουριώτης, Π. Δαγκλής). Η Ελλάδα χωρίστηκε ουσιαστικά στα δύο και επανενώθηκε μετά την εκθρόνιση του Κωνσταντίνου, τον Ιούνιο του 1917.

Στις 5 Αυγούστου 1917 η Θεσσαλονίκη γνώρισε μία από τις μεγαλύτερες καταστροφές της. Τεράστια πυρκαγιά κατέστρεψε το μεγαλύτερο μέρος της πόλης.

Η παράδοση της πόλης από τον τούρκο διοικητή (1912)

Τα νεότερα χρόνια

Με τη λήξη του ελληνοτουρκικού πολέμου (1919-1922) και τη Μικρασιατική καταστροφή, περισσότεροι από 100.000 πρόσφυγες ήλθαν και εγκαταστάθηκαν στην πόλη.

Η εξέγερση των καπνεργατών και των άλλων εργατικών σωματείων το Μάη του 1936 καταγράφηκε στην ιστορία όχι μόνο της πόλης, αλλά συνολικά του εργατικού κινήματος στη χώρα μας. Η κορύφωση της εξέγερσης που έγινε στις 9 Μαΐου, στοίχισε τη ζωή σε 12 διαδηλωτές. Ο Γ. Ρίτσος εμπνεύστηκε τον «Επιτάφιο».

Β' Παγκοσμίος πόλεμος. Γερμανική κατοχή από τις 9 Απριλίου του 1941 ως τις 30 Οκτωβρίου του 1944. Η απελευθέρωση βρήκε την πόλη υπό τον έλεγχο του Εθνικού Λαϊκού Απελευθερωτικού Στρατού (Ε.Λ.Α.Σ.), που αποσύρθηκε απ' αυτήν στις 17 Ιανουαρίου 1945.

Μετά τη λήξη του εμφύλιου πολέμου άρχισε η ανασυγκρότηση της πόλης, που άλλαξε οριστικά τη μορφή της. Μεγάλα οικοδομικά έργα και κτιριακές εγκαταστάσεις έδωσαν στην πόλη την όψη σύγχρονης μεγαλούπολης. Ανέπτυξε και πάλι μία πολύπλευρη οικονομική, εμπορική, πολιτιστική και καλλιτεχνική δραστηριότητα, ο πληθυσμός της αυξήθηκε με ραγδαίο ρυθμό και η πόλη κατέστη το πολιτικό, οικονομικό και κοινωνικό κέντρο της Βόρειας Ελλάδας.

Η Πλατεία Αριστοτέλους.

Οι πληροφορίες είναι από την ιστοσελίδα του Α.Π.Θ: http://www.auth.gr/univ/city/city/index_el.html

Σταθμοί στην ιστορία της Θεσσαλονίκης

315 π.Χ.: ιδρύεται η Θεσσαλονίκη από τον Κάσσανδρο για να τιμήσει τη γυναίκα του Θεσσαλονίκη, αδερφή του Μ. Αλέξανδρου.

148 π.Χ.: γίνεται πρωτεύουσα της επαρχίας της Μακεδονίας (ρωμαίοι)

330 μ.Χ.: η Κωνσταντινούπολη πρωτεύουσα του Βυζαντινού κράτους. Η Θεσσαλονίκη «συμβασιλεύουσα». Ο Μ. Κωνσταντίνος κατασκευάζει το τεχνητό λιμάνι της.

4ος αι. Ο Θεοδόσιος Α' (ο ...Μέγας) (379-395): διέταξε την άγρια σφαγή 7.000 θεσσαλονικέων στον Ιππόδρομο (390μ.Χ.) για μία εξέγερση εναντίον της αυτοκρατορικής φρουράς (που αποτελούνταν από Γότθους μισθιοφόρους).

Η Θεσσαλονίκη δέχθηκε επιθέσεις από: Γότθους (4ος αι.), Αβάρους και Σλάβους (6ος, 7ος αι.), Βουλγάρους (9ος-13ος αι.)

904 μ.Χ.: καταλαμβάνεται από τους Σαρακηνούς κουρσάρους (Αραβες από την Κρήτη), οι οποίοι φεύγοντας πήραν μαζί τους 22.000 θεσσαλονικείς που τους πούλησαν στα σκλαβοπάζαρα.

1204: κατά την 4η Σταυροφορία καταλαμβάνεται από τους Φράγκους και γίνεται πρωτεύουσα του φραγκικού βασιλείου (Βονιφάτιος ο Μομφερατικός).

1261: η φραγκική αυτοκρατορία καταλύεται.

1342: το Κίνημα των Ζηλωτών Οι κατότερες κοινωνικές τάξεις με την παρότρυνση των Ζηλωτών εξεγέρθηκαν εναντίον των αρχόντων και των πλουσίων. Πήραν την εξουσία και εγκαθίδρυσαν ένα καθεστώς αυτονομίας και ισότητας (έως το 1349).

1423: ο διοικητής Ανδρόνικος Παλαιολόγος παραδίδει την πόλη στους Βενετούς.

1430: καταλαμβάνεται από τους Οθωμανούς (Μουράτ Β'). Περίοδος γενικής κατάπτωσης.

1492: 20.000 εβραίοι έρχονται στην πόλη από την Ισπανία.

1908: η επανάσταση των Νεοτούρκων.

1912-13: οι Βαλκανικοί Πόλεμοι.

1912 (26 Οκτώβρη): η Θεσσαλονίκη παραδίδεται στον ελληνικό στρατό. (Συνθήκη Βουκουρεστίου).

1914-18: ο Α' Παγκόσμιος Πόλεμος.

1915: το Κίνημα της «Εθνικής Αμύνης» (Τριανδρία - Ε. Βενιζέλος, Π. Δαγκλής, Π. Κουντουριώτης).

1917 (Ιούνιος): η Ελλάδα μπαίνει στον πόλεμο.

1917 (Αύγουστος): η μεγάλη πυρκαγιά που κατέκαυσε το κέντρο της πόλης.

1917 (Οκτώβρης): η Ρωσική Επανάσταση.

1919-22: η Μικρασιατική Εκστρατεία – καταστροφή.

1922: 100.000 πρόσφυγες ήλθαν και εγκαταστάθηκαν στην πόλη.

1936, Μάιος: Η εξέγερση των καπνεργατών και άλλων εργατικών σωματείων. 12 διαδηλωτές νεκροί.

1940-44: ο Β' Παγκόσμιος Πόλεμος.

1941 (9 Απριλίου): η γερμανική κατοχή.

1943 (Μάρτης): φεύγει το πρώτο τρένο γεμάτο Εβραίους για το Άουσβιτς.

1944 (30 Οκτώβρη): η απελευθέρωση.

1963: η Δολοφονία Γρ. Λαμπράκη, βουλευτή της ΕΔΑ, από το παρακράτος.

1967-74: η Δικτατορία των συνταγματαρχών.

1978: ο μεγάλος σεισμός των 6,5 ρίχτερ.

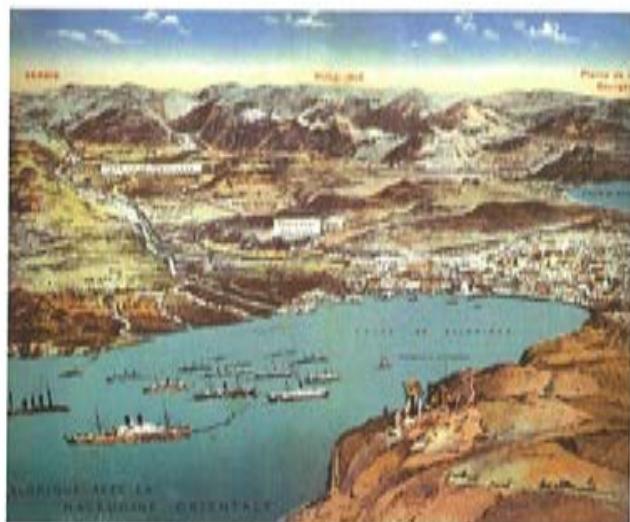
1997: η Θεσσαλονίκη πολιτιστική πρωτεύουσα της Ευρώπης.

Ο Θερμαϊκός κόλπος – το λιμάνι

Ο Θερμαϊκός Κόλπος είναι ο μεγαλύτερος κόλπος του Αιγαίου πελάγους. Βρέχει τη Θεσσαλονίκη στο βορειότερο σημείο του, την Πιερία στα δυτικά και τη Χαλκιδική στα ανατολικά. Το πλάτος του κυμαίνεται από 5 χιλιόμετρα στην περιοχή της Θεσσαλονίκης μέχρι 50 στο νοτιότερο τμήμα του. Στον Θερμαϊκό εκβάλλουν οι ποταμοί Αξιός, Αλιάκμονας, Λουδίας και Γαλλικός, καθώς και αρκετοί μικρότεροι. Στις δυτικές του ακτές δεσπόζουν τα Πιέρια όρη και ο Όλυμπος. Οι ακτές του συγκεντρώνουν μερικές από τις ομορφότερες παραλίες της Ελλάδας, τις οποίες επισκέπτεται μεγάλος αριθμός τουριστών.

Πήρε το όνομά του από την Αρχαία Θέρμη, πόλη που βρισκόταν στην θέση της σημερινής Θεσσαλονίκης. Από τους Ρωμαίους ονομαζόταν Thermaicus ή Thermaeus sinus (Θερμαϊκός κόλπος) ή Macedonicus sinus (Μακεδονικός κόλπος).

Από τη Wikimapia

Άποψη του Θερμαϊκού από τον αέρα, αρχές 20ου αι. Χρ. Κελεμκερή, I. Παπαδημητρίου, Τα τραίνα στον Βορειοελλαδικό χώρο (1871-1965), εκδ. Reprotime, Θεσσαλονίκη 2000, σ.40.

Το Λιμάνι. Ιστορικά στοιχεία – σημασία.

Το λιμάνι της Θεσσαλονίκης δημιουργήθηκε το 315 π.Χ. μαζί με την πόλη. Στα χρόνια της Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας αναδεικνύεται το λιμάνι ως κομβικό σημείο Δύσης και Ανατολής. Στην περίοδο του Βυζαντίου ο ρόλος αυτός ενισχύεται ακόμη περισσότερο και υλοποιούνται σημαντικά έργα υποδομής.

Μεσαιωνικά και Τουρκοκρατία: Η εμφάνιση των Τούρκων στη Βαλκανική Χερσόνησο συνετέλεσε στην παρακμή του Λιμανιού. Για τους πρώτους αιώνες της Τουρκοκρατίας οι γραπτές πληροφορίες είναι ελάχιστες.

Από τον 17ο και 18ο αιώνα το εμπόριο αρχίζει και αναπτύσσεται. Το 1871 η Θεσσαλονίκη συνδέεται σιδηροδρομικώς αρχικά με τα βαλκανικά δίκτυα και αμέσως μετά με τα ευρωπαϊκά. Στην εκπνοή του 19ου αιώνα η σιδηροδρομική σύνδεση της πόλης καλύπτει όλο το βόρειο χώρο, από τη Φλώρινα μέχρι την Αλεξανδρούπολη, παρέχοντας έτσι νέες δυνατότητες για τη διακίνηση εμπορευμάτων.

20ος αιώνας: Στις αρχές του 20ου αιώνα η Θεσσαλονίκη είναι μία από τις μεγαλύτερες πόλεις της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας. Οι σιδηροδρομικές συνδέσεις της πόλης με την Ευρώπη (1888) και την Κων/πόλη (1895) καθιστούν το λιμάνι της ζωτικό κέντρο της οικονομίας των Βαλκανίων. Το 1904 μεταξύ Τουρκίας και Γαλλίας υπογράφεται σύμβαση, απόρροια της οποίας είναι η σύσταση γαλλικής εταιρείας, η οποία αναλαμβάνει την εκτέλεση έργων και την εκμετάλλευση του λιμένα για 40 χρόνια.

Την περίοδο αυτή κατασκευάζονται ο κυματοθραύστης, οι αποθήκες του Ιου προβλήτα, το κτίριο του Τελωνείου, το σιδηροδρομικό δίκτυο του λιμένα και επίσης αγοράζονται τα πρώτα μηχανήματα. Το λιμάνι καθίσταται κύριος μοχλός οικονομικής ανάπτυξης. Το 1912 η Θεσσαλονίκη είναι πλέον Ελληνική και το ενδιαφέρον των Ελληνικών Κυβερνήσεων για την ανάπτυξη του λιμένα πολύ μεγάλο. Έτσι γίνεται το κυρίαρχο λιμάνι της Βαλκανικής Χερσονήσου.

Όμως μετά τους Βαλκανικούς πολέμους με τη διάλυση της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας και τις ρυθμίσεις των συνόρων των ανεξάρτητων βαλκανικών κρατών, το λιμάνι χάνει σημαντικό μέρος της ενδοχώρας του. Για τη συγκράτηση του διαμετακομιστικού εμπορίου η Ελληνική Κυβέρνηση, με ειδικό Νόμο το 1914, ιδρύει «Ελευθέρα Ζώνη» σε τμήμα του Λιμένα με μορφή εμποροβιομηχανικής.

Ιδρύεται επίσης η «Ελευθέρα Γιουγκοσλαβική Ζώνη» στο λιμάνι, το καθεστώς της οποίας έληξε το 1975.

Το 1930 ιδρύεται το Λιμενικό Ταμείο Θεσσαλονίκης, το οποίο εξαγοράζει, έναντι ετησίου ανταλλάγματος, το προνόμιο εκμετάλλευσης του λιμένα από τη Γαλλική εταιρεία και προχωρεί στη συντήρηση και βελτίωση των υπαρχόντων έργων καθώς και στην εκτέλεση νέων.

Ο Β' Παγκόσμιος Πόλεμος όχι μόνο ανακόπτει την πορεία του λιμένα, αλλά προκαλεί και καταστροφές από τους συμμαχικούς βομβαρδισμούς και από ανατινάξεις εκ μέρους των γερμανικών δυνάμεων κατά την αποχώρησή τους το 1944.

Η δεκαετία μετά τον πόλεμο είναι δεκαετία αποκατάστασης των ζημιών. Για τον εκσυγχρονισμό του λιμένα το 1953 αποφασίζεται η ενοποίηση των δύο φορέων σε ένα, με την επωνυμία «Ελευθέρα Ζώνη και Λιμήν Θεσσαλονίκης» (Ε.Ζ.Λ.Θ.). Στη δεκαετία του '60, η ανάπτυξη της περιοχής, με την εγκατάσταση μεγάλων βιομηχανικών μονάδων, έχει τις ανάλογες συνέπειες και στο λιμάνι, το οποίο καλείται να εξυπηρετήσει τη διακίνηση των πρώτων υλών καθώς και τις ανάγκες της οικοδομικής «έκρηξης», που γνωρίζει η πόλη.

Το 1970 η Ε.Ζ.Λ.Θ. μετονομάζεται σε Οργανισμό Λιμένος Θεσσαλονίκης (Ο.Λ.Θ.). Το 1999 ο Οργανισμός Λιμένος Θεσσαλονίκης μετατρέπεται σε Ανόνυμη Εταιρία.

Από την ιστοσελίδα του Ο.Λ.Θ. <http://www.thpa.gr/>

Το λιμάνι είναι πολύ σημαντικό για τη Θεσσαλονίκη:

Πρώτον, διότι αποτελεί οικονομικό πνεύμονα μεγίστης σημασίας, ικανό να στηρίξει σε σημαντικό βαθμό την ανάπτυξη της ευρύτερης περιοχής. Ειδικά στις μέρες μας που τα δίκτυα και οι συνδυασμένες μεταφορές αποτελούν βασικούς παράγοντες του διεθνούς εμπορίου, το λιμάνι συνιστά -δυνητικά τουλάχιστον- συγκριτικό πλεονέκτημα για την πόλη, που έτσι κι αλλιώς είναι προορισμένη να μετατραπεί πρωτίστως σε διαμετακομιστικό κέντρο.

Δεύτερον, διότι ακόμη και η στενή οικονομική δραστηριότητα που συνδέεται με το λιμάνι και τη λειτουργία του έχει για μια πόλη των δυνατοτήτων της Θεσσαλονίκης πολύ σημαντικό μέγεθος. Ο αριθμός των ανθρώπων που δουλεύουν μέσα στο λιμάνι ή για το λιμάνι αποτελούν στην ουσία μια μικρή ελληνική πόλη, ενώ ο κύκλος εργασιών που συνδέεται μαζί τους μόνο αμελητέος δεν μπορεί να χαρακτηριστεί.

Τρίτον, διότι συνιστά σύμβολο πολιτισμού μιας πόλης, που έχει ως βασικότερο φυσικό χαρακτηριστικό τη θάλασσα.

Τέταρτον, διότι συνδέεται με την ψυχολογία των κατοίκων της Θεσσαλονίκης, οι οποίοι για την πόλη τους δεν έχουν και πολλά πράγματα να υπερηφανευτούν. Ένα από τα λίγα -οφείλει να- είναι το λιμάνι.

ΑΙΓΑΕΛΙΟΦΟΡΟΣ, 27/5/2007

<http://www.thpa.gr/>

Θεσσαλονίκη, Καρτ ποστάλ

«Της Σαλονίκης μοναχά της πρέπει το καράβι...», N. Καββαδίας

Πόλη και Λειφορία

ΕΙΣΡΟΕΣ

Ηλιακή ενέργεια →
 Ηλεκτρική ενέργεια →
 9.2GWh την ημέρα
 Υγρά καύσιμα (τόνοι το έτος)
 Βενζίνη 419.363
 Ντίζελ 864.463
 Μαζούτ 126.467
 Νερό
 300.000 τόνοι την ημέρα
 Φυσικό αέριο
 100,6 εκατομμύρια m³/έτος
 Πρώτες ύλες
 Υλικά αγαθά
 Τρόφιμα
 Άνθρωποι
 Πληροφορίες
 Ιδέες

ΕΚΡΟΕΣ

→ Θερμότητα
 35.427 CO₂
 5.821 No_x
 4699 Υδρογονάνθρακες
 875 Αιωρούμενα σωματίδια
 8.515 So_x
 3.891.894 CO₂
 τόνοι το έτος
 Υγρά απόβλητα
 (Βιολογικός καθαρισμός)
 240.000 τόνοι την ημέρα
 Στερεά απόβλητα
 2.100 τόνοι την ημέρα
 Υλικά αγαθά
 → Άνθρωποι
 → Πληροφορίες
 → Ιδέες

Z. Αγγελίδη, A. Παραδεισανού, K.P.E. Ελευθερίου-Κορδελιού

Η πόλη είναι ένα αστικό σύστημα το οποίο αποτελείται από υποσυστήματα: κοινωνικό, οικονομικό, πολιτικό, τεχνολογικό...

Αλλά και η ίδια δεν είναι μια ανεξάρτητη οντότητα. Είναι μέρος ενός παγκόσμιου συστήματος.

Μια πόλη στο μέγεθος της Θεσσαλονίκης έχει τεράστιες απαιτήσεις σε εισροές, προκειμένου να εξυπηρετήσει τις ανάγκες της - και μάλιστα από πολύ μακρινές αποστάσεις και φυσικά με το ανάλογο κόστος, οικονομικό και περιβαλλοντικό – και βέβαια ανάλογες εκροές.

Είναι αρκετά ενημερωτικό το διάγραμμα των Z. Αγγελίδη - A. Παραδεισανού (K.P.E. Ελευθερίου-Κορδελιού).

Όλα όσα σημειώνονται στον παραπάνω πίνακα βρίσκονται βέβαια σε μια συνεχή κίνηση και μεταβολή σε μια διαρκή αλληλεξάρτηση και αλληλεπίδραση.

Όμως τίθεται μια σειρά από ερωτήματα:

- Τι σημαίνει ανάπτυξη της πόλης και σε ποιους τομείς αφορά;
- Το φυσικό και το ανθρωπογενές περιβάλλον συνυπάρχουν ή μπορούν να συνυπάρξουν αρμονικά;
- Πώς αντιλαμβανόμαστε τη βιωσιμότητα μιας πόλης;
- Τι είναι αειφόρος ανάπτυξη; Είναι δυνατή ή αποτελεί ουτοπία; κ.α.π.

Στη δεκαετία του '90, αναγνωρίστηκε η αλληλεξάρτηση ανάμεσα στην ευημερία του ανθρώπου και την ευημερία του περιβάλλοντος. Το 1992, στη Συνδιάσκεψη Κορυφής για τη Γη στο Rio Nte Tζανέιρο της Βραζιλίας, έγινε επαναπροσδιορισμός των στόχων της Περιβαλλοντικής Εκπαίδευσης προς την κατεύθυνση της **αειφορίας**. Στην «Παγκόσμια Συνδιάσκεψη της Θεσσαλονίκης» το 1998 οι προσπάθειες της Π.Ε. αποσκοπούν στο να συνδυάσουν την ανάγκη για οικονομική ανάπτυξη με την προστασία της φύσης και των μηχανισμών της αφενός και αφετέρου με την κοινωνική αλληλεγγύη και δικαιοσύνη.

Αειφορία - Βιώσιμη ανάπτυξη: Τι σημαίνει λοιπόν;

Αειφόρος ή βιώσιμη ανάπτυξη είναι η διαχείριση του περιβάλλοντος κατά τέτοιο τρόπο, ώστε να ικανοποιούνται οι ανάγκες του παρόντος, αλλά να μη διακυβεύεται το μέλλον των επόμενων γενεών. Είναι ένας άλλος τρόπος σκέψης που δεν αρνείται την οικονομική ανάπτυξη, αλλά θεωρεί ότι αυτή πρέπει να γίνεται σε αρμονία με το περιβάλλον και γι' αυτό θέτει φραγμούς στις δυνάμεις της αγοράς. Συγχρόνως απαιτεί φροντίδα για κοινωνική δικαιοσύνη, ώστε όλοι οι κάτοικοι της γης να έχουν ένα επαρκές εισόδημα.

Η βιώσιμη ανάπτυξη, είναι φανερό, προσπάθησε να συμβιβάσει την άκρατη τεχνοκρατική θεωρία, που κυριάρχησε κατά τη διάρκεια του 20ου αιώνα, με την ακραία οικολογική, που αναπτύχθηκε τις τελευταίες δεκαετίες.

Τελευταία γίνεται λόγος για την **«Αξιοβίωτη Ολοκληρωμένη Ανάπτυξη»**.

«Αξιοβίωτη Ολοκληρωμένη Ανάπτυξη» σημαίνει ανάπτυξη οικονομική, κοινωνική, πολιτική, πολιτισμική και τεχνική/τεχνολογική ταυτόχρονα και διαχρονικά, σε πλανητικό, εθνικό, περιφερειακό και τοπικό επίπεδο.

Μπορεί να υπάρξει μόνον όταν: 1. σέβεται τον άνθρωπο (όλους τους ανθρώπους) και τις προαιώνιες αξίες τους, 2. σέβεται το όλο φυσικό και πολιτισμικό περιβάλλον, 3. ο άνθρωπος εντάσσεται σ' αυτό όχι ως κυρίαρχος αλλά ως μέρος του.

Δηλ. Θεωρεί ότι η φύση, η κοινωνία, η οικονομία συγκροτούν ένα «όλον» και όχι ένα «σύνολο» από μέρη που αθροίζονται μηχανικά. Υπ' αυτή την έννοια η ανάπτυξη δεν μπορεί παρά να είναι το αποτέλεσμα διεργασιών σε όλους τους παραπάνω τομείς. Κοντολογίς:

Ανάπτυξη δεν μπορεί να νοηθεί μόνο στη σφαίρα της οικονομίας.

Δεν μπορεί να γίνει μόνο σε ένα κράτος.

Δεν μπορεί να γίνει ούτε και σε ένα κράτος, εφόσον υπάρχουν σ' αυτό ανισότητες.

Δεν μπορεί να μην σέβεται τη φύση και τον άνθρωπο ως μέρος της φύσης.

Δεν μπορεί να γίνεται σε ορισμένους μόνο κλάδους (π.χ. αγροτικός, βιομηχανία, τουρισμός...)

Η **Εκπαίδευση για την Αειφορία** θεωρήθηκε ότι μπορεί να συμβάλει στην αειφόρο ανάπτυξη. Έτσι το αντικείμενο της Π.Ε. μετατοπίζεται από τη φύση στην κοινωνία των πολιτών. Ουσιαστική συμβολή στη σύνδεση της Π.Ε. με την αειφορία είχαν οι συστάσεις που περιέχονται στο κεφάλαιο 36 της «Τοπικής Ατζέντας 21», όπως η καταπολέμηση της αδράνειας, που χαρακτηρίζει ίσως σήμερα πολλούς πολίτες, με την κινητοποίηση των τοπικών συλλόγων και άλλων ομάδων πληθυσμού.

Απ' όλα τα παραπάνω προκύπτουν τα βασικά χαρακτηριστικά της **Εκπαίδευσης για την Αειφορία**, που είναι:

1. η ολιστική θέαση του κόσμου. Αντικρίζει το περιβάλλον ως σύνολο.
2. η συστηματική προσέγγιση του περιβάλλοντος. Ο άνθρωπος δεν είναι πάνω και έξω από τον πλανήτη, αλλά μέρος του συστήματος.
3. ο προσανατολισμός στην εξέταση, λύση ή πρόληψη περιβαλλοντικών προβλημάτων σε τοπικό, εθνικό, παγκόσμιο επίπεδο.
4. η διεπιστημονικότητα - σφαιρικότητα στην προσέγγιση των προβλημάτων. Απαιτείται η συνεισφορά όλων των επιστημών.
5. το άνοιγμα του σχολείου στην κοινωνία. Η γνώση και η εμπειρία σχετίζονται με την καθημερινή ζωή.
6. η διαμόρφωση νέου πλανητικού περιβαλλοντικού ήθους. Ο κάθε πολίτης θεωρεί τον εαυτό του υπεύθυνο, όχι για να τον ενοχοποιήσει, αλλά για να τον καταστήσει φύλακα του περιβάλλοντος με κοινωνική και πολιτική δράση.
7. είναι μια πορεία «διά βίου», σε όλους τους τυπικούς ή άτυπους τομείς της εκπ/σης.

Η Εκπαίδευση για την Αειφορία προωθεί έναν κοινωνικά κριτικό λόγο. Εξετάζει τα περιβαλλοντικά προβλήματα όχι ως φυσικά φαινόμενα αλλά ως κοινωνικές “κατασκευές”, των οποίων η σημασία και αντίληψη αλλάζει ανάλογα με τα εκάστοτε ανθρώπινα συμφέροντα. Δίνει έμφαση στην κοινωνία και στο άτομο ως ενεργό μέλος της κοινωνίας. Ενθαρρύνει την άσκηση των μαθητών/τριών σε δίκαιες, συμμετοχικές και συλλογικές λήψεις αποφάσεων, καθώς και στην κριτική ανάλυση των κοινωνικών διεργασιών γενικά αλλά και των σχέσεων της εξουσίας με τις τοπικές κοινωνίες. Η Εκπαίδευση για την Αειφορία είναι η εκπαίδευση στο να ρωτάς «και μετά τι;». Είναι επομένως από τη φύση της πολιτική.

Η **Εκπαίδευση για την Αειφορία** αποσκοπεί στη συλλογική δράση που στόχο έχει να εξασφαλίσει και να διατηρήσει μια υψηλή ποιότητα ζωής ταυτόχρονα με μια υψηλή ποιότητα περιβάλλοντος.

Όπως τονίσαμε, αειφόρος ή βιώσιμη ανάπτυξη είναι η διαχείριση του περιβάλλοντος κατά τέτοιο τρόπο, ώστε να ικανοποιούνται οι ανάγκες του παρόντος, αλλά να μη διακυβεύεται το μέλλον των επόμενων γενεών.

Τι σημαίνει όμως αυτός ο ορισμός όταν πρόκειται για τις πόλεις;

Αειφόρος Οικισμός σημαίνει ότι:

- Οι πόροι χρησιμοποιούνται αποτελεσματικά και τα άχρηστα προϊόντα ελαττώνονται.
- Η ρύπανση είναι μειωμένη σε επίπεδα που τα φυσικά οικοσυστήματα μπορούν να αφομοιώσουν.
- Η ποικιλότητα στη φύση εκτιμάται από όλους και προστατεύεται.
- Κάθε πολίτης έχει πρόσβαση σε καλή τροφή, νερό, στέγη και καύσιμα.
- Κάθε πολίτης έχει την ευκαιρία να αποκτήσει μια εργασία που να τον ικανοποιεί.
- Η υγεία των πολιτών προστατεύεται με τη δημιουργία ασφαλούς, καθαρού και ευχάριστου περιβάλλοντος και με υπηρεσίες υγείας που δίνουν έμφαση στην πρόληψη.
- Οι πολίτες ζουν χωρίς φόβο να γίνουν θύματα προσωπικής βίας εξαιτίας των πεποιθήσεών τους, του φύλου ή κάποιου άλλου χαρακτηριστικού τους.
- Κάθε πολίτης έχει πρόσβαση στις δεξιότητες, τη γνώση και την πληροφόρηση που είναι απαραίτητες για να του επιτρέψουν μια ολοκληρωμένη συμμετοχή στην κοινωνία.

- Όλες οι ομάδες των πολιτών έχουν τη δυνατότητα να συμμετέχουν στη διαδικασία λήψης αποφάσεων.
  - Οι ευκαιρίες για συμμετοχή στα πολιτισμικά αγαθά είναι για όλους τους πολίτες.
  - Οι οικισμοί έχουν ανθρώπινες διαστάσεις όσον αφορά το μέγεθος και τον τύπο τους. Το μέγεθός τους δεν πρέπει να υπερβαίνει τη φέρουσα ικανότητα των φυσικών οικοσυστημάτων της περιοχής.
  - Η διαφορετικότητα και η τοπική μοναδικότητα εκτιμούνται και προστατεύονται.
  - Μια παγκόσμια θεώρηση είναι ενσωματωμένη σε όλες τις τοπικές δράσεις:
- “Σκέψου παγκόσμια, δράσε τοπικά”.**

Γ. Δαουτόπουλος, καθηγητής Γεωπονίας Α.Π.Θ.

Πρωτομαγιά 2007

Διαδήλωση στον παραλιακό δρόμο.
Προσωπικό αρχείο

Πρωτομαγιά 2007

Κατάθεση στεφανιών στο Μνημείο των Εργάτη. (Αριστοτέλους και Ολύμπου, στο πάρκο μπροστά στο Εργατούπαλληλικό Κέντρο Θεσσαλονίκης).
Προσωπικό αρχείο.

Το Πρόγραμμα «Η πόλη μου στις ακτές του Θερμαϊκού»

1

2

3

Οι στόχοι:

- να αντιληφθούν οι μαθητές/τριες ότι η πόλη είναι ένα σύστημα με υποσυστήματα.
- να πάρουν ιστορικές πληροφορίες για την πόλη της Θεσσαλονίκης και το λιμάνι της.
- να επισημάνουν τα κακώς κείμενα αλλά και τις θετικές της πλευρές.
- να ανιχνεύσουν τις αιτίες των προβλημάτων.
- να αναζητήσουν και να προτείνουν λύσεις.
- να βρουν τη σχέση πόλης – θάλασσας και τη σημασία του Θερμαϊκού κόλπου και του λιμανιού. Να επαναπροσδιορίσουν τη σχέση τους με την πόλη.
- να ασκηθούν στην παρατήρηση, έρευνα, επιχειρηματολογία.
- να ασκηθούν στην κριτική σκέψη.
- να εντοπίσουν και να αποδώσουν ευθύνες (συλλογικές και ατομικές).
- Να αναζητήσουν την αειφορική διάσταση του συστήματος και των υποσυστημάτων.
- να συνειδητοποιήσουν την ανάγκη παρέμβασης και συμμετοχής στα κοινά, σύμφωνα με το σύνθημα: “Σκέψου παγκόσμια, δράσε τοπικά”.

1. Το κτίριο του Κ.Π.Ε. Ελευθερίου- Κορδελιού.

2,3. Από την υλοποίηση του Προγράμματος «Η πόλη μου στις ακτές του Θερμαϊκού»

Φάσεις υλοποίησης του Προγράμματος στο Κ.Π.Ε.

Το Πρόγραμμα αναπτύσσεται σε 4 φάσεις:

1η φάση: Περιγραφική. Ζητούμε από τα παιδιά να περιγράψουν το σύστημα που αποτελεί η πόλη της Θεσσαλονίκης, με τα υποσυστήματα και τις αλληλεπιδράσεις τους, όπως αυτά τα αντιλαμβάνονται, και να απεικονίσουν τις λειτουργίες της.

2η φάση: Ερμηνευτική. Θα γίνει προσπάθεια ώστε τα παιδιά να ερμηνεύσουν αυτή την πραγματικότητα, “το παρόν” της πόλης μας. Να αναρωτηθούν πάνω στο “γιατί;” και να προσπαθήσουν απαντήσουν το ερώτημα.

3η φάση: Κριτική προσέγγιση των δεδομένων εκ μέρους των παιδιών – ανάπτυξη κριτικής στάσης απέναντι στη ζητήματα-προβλήματα της πόλης μας. Να σκεφθούν επίσης τη μελλοντική της εξέλιξη.

4η φάση: Οι προσδοκίες των μαθητών/τριών. Τα παιδιά διατυπώνουν τις προσδοκίες τους και υποβάλλουν τις προτάσεις τους για μια αειφορική ανάπτυξη.

Κυκλοφοριακό – άλντο(;) πρόβλημα

Το αυτοκίνητο δεν καλύπτει μόνο την ανάγκη για μετακίνηση, αλλά θεωρείται και σύμβολο οικονομικής ευμάρειας, μέσο προβολής και κριτήριο του κοινωνικού status.

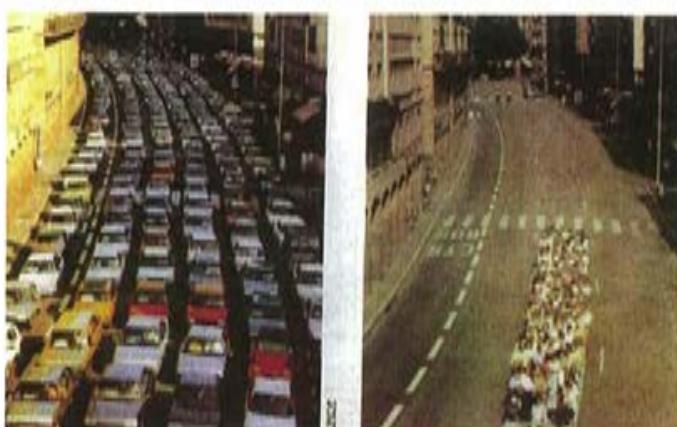
Ομως το κυκλοφοριακό είναι ένα από τα σημαντικότερα προβλήματα και ταλαιπωρεί καθημερινά χιλιάδες εργαζόμενους, και όχι μόνο, των μεγαλουπόλεων.

Δεν είναι απλή συγκυρία ότι όλα τα μεγάλα έργα της Θεσσαλονίκης σχετίζονται με το κυκλοφοριακό. Συζητείται η κατασκευή και νέου περιφερειακού δρόμου, διότι ο υπάρχων κρίνεται ανεπαρκής. Δρομολογείται, παρά τις αντιδράσεις, η κατασκευή της υποθαλάσσιας αρτηρίας. Και έχουν ήδη αρχίσει οι εργασίες για το μετρό.

Το κυκλοφοριακό πρόβλημα και η συνακόλουθη κατασκευή μεγάλων δρόμων ταχείας συνήθως κυκλοφορίας, εκτός του ότι καταστρέφουν την αστική διάρθρωση της πόλης - καθώς τεμαχίζουν τον ιστό της -, υποβαθμίζουν και την ποιότητα του περιβάλλοντος, με τα καυσαέρια και την ηχορύπανση, αλλά αποτελούν και κίνδυνο για τη σωματική ακεραιότητα και για την ίδια τη ζωή των πολιτών. Πάρα πολλά ατυχήματα, αρκετά από αυτά θανατηφόρα, έχουν συμβεί στους δρόμους της πόλης μας.

Αγγ. Τρικαλίτη-Ρ. Παλαιοκούλου, «Περιβαλλοντική Εκπ/δευση για Βιώσιμες Πόλεις»

Ποιον δρόμο προτιμώ;

180 αυτοκίνητα - 270 επιβάτες. Ένα τραμ - 270 επιβάτες.

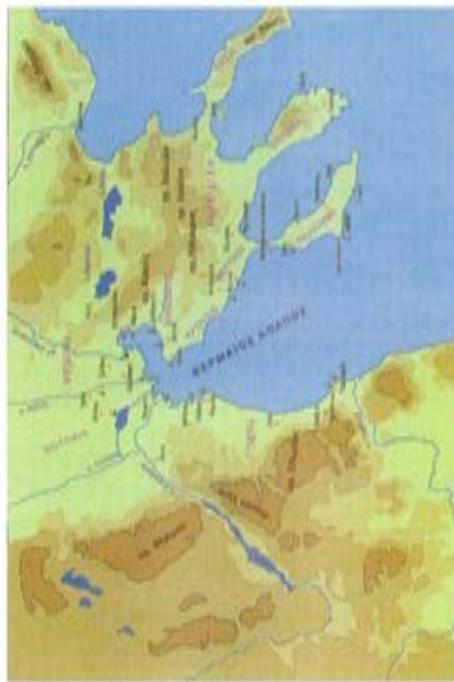
Υπολογίζεται ότι ένα λεωφορείο καταλαμβάνει τόσο χώρο όσο 2,5 περίπου I.X.

5.000 άτομα χρειάζονται περίπου 3.000 αυτοκίνητα I.X., ενώ θα απαιτούνταν 70-90 λεωφορεία και 5-6 τραμ.

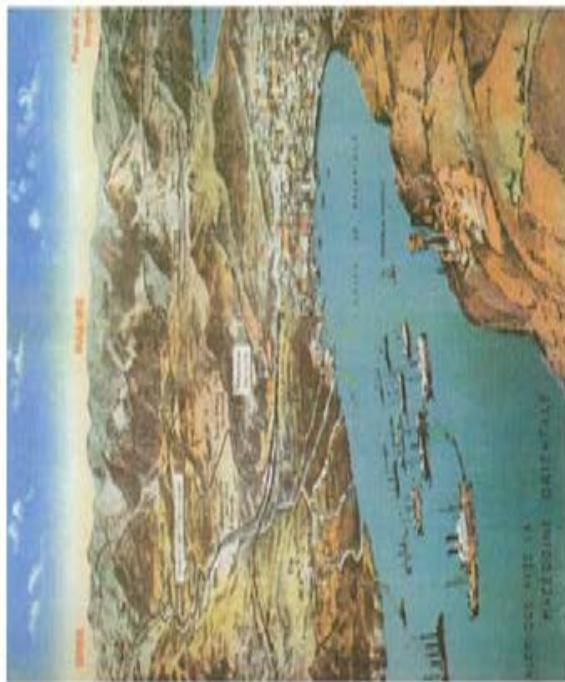
Ο Δαίμων της οικολογίας,
ΑΥΓΗ, Φεβρουάριος 2002.

Γεωγραφική και μορφολογική εξέλιξη της πόλης

1. Ο νομός Θεσσαλονίκης
www.geo.gr/gis/datasets/novet/denoi.php?id=6589

2.

3.

3. Αποψη από τον αέρα, αρχές 20ου αι.
Χρ. Κείσερη, I. Παταδημητρίου, Τα χρώμα στον
Βορεοελλαδικό χώρο (1871-1965), εκδ. Reprotime,
Θεσσαλονίκη 2000, σ.40

1.

α. Ελληνιστικοί γρόνοι. (3ος αι., 2ος αι. π.Χ.)
Φωτ. Γ. Βεζένης ▶

β. Ρωμαϊκοί γρόνοι. (2ος αι. π.Χ. – 4ος αι. μ.Χ.)
Φωτ. Γ. Βεζένης ▶

γ. Βυζαντινοί γρόνοι. ▶
(Τέλος 4ου αι. μ.Χ. – 1453) Φωτ. Γ. Βεζένης

δ. Σήμερα ▶
congress5.petet.org/gr/.../filoksenopsa-polis

Οι μεταμορφώσεις της πόλης

Η παραλία

1962 μ.Χ. ▶

Τελευταία γρανιά λειτουργίας του ποδιού στον πορολικό δρόμο
Γ. Ανωποστάθης – Ε. Χαϊδιάδης, η μάχη της μετάβασης,
university studio press

Γύρω στα 1900 ▶
κρατήστε!

Sovrani de Salonicque

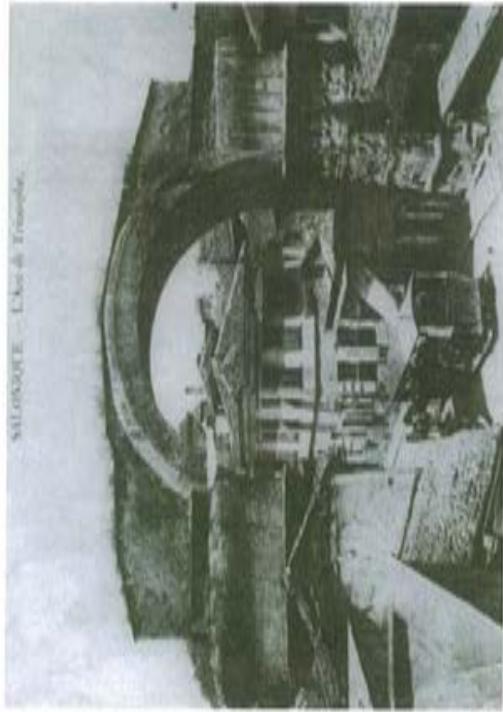
Εμπορευματοκομίας της Σαλονίκης

Σήμερα ▶

Ι.Π.Κ. Οικονομίδης, Διοίκηση της Θερμαικής,
university studio press

To Τόξο του Γαλέριου – Καμάρα

Τέλος 19ου αι.
κορτ ποστάτη

Το 1960
κορτ ποστάτη

Σήμερα
http://www.soloniki.org/foto/foto_index.grf.htm

Πλατεία Βαρδαρίου

Ως το 1960

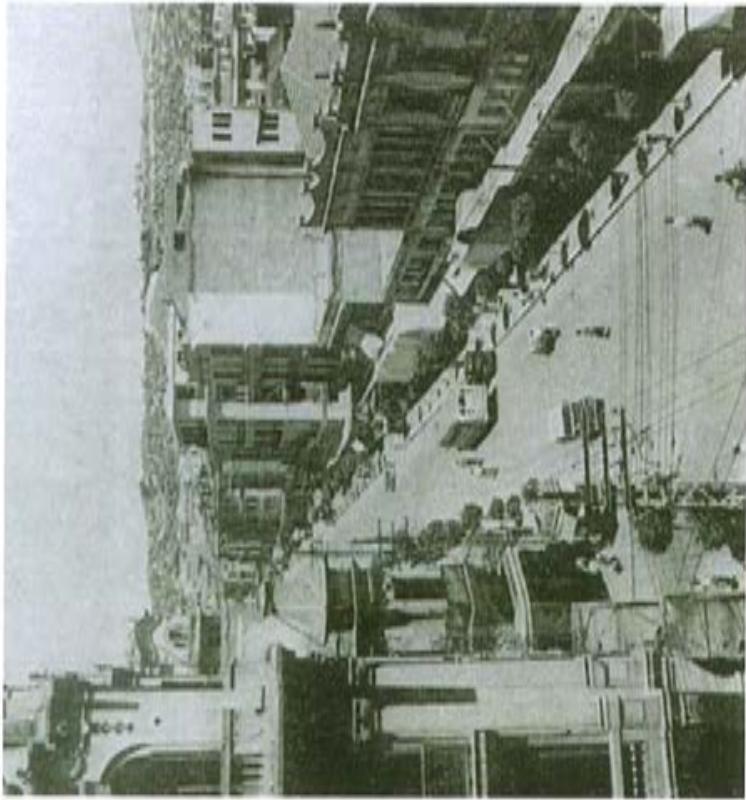
http://www.saloniki.org/foto/foto_index_gr.htm

Σήμερα

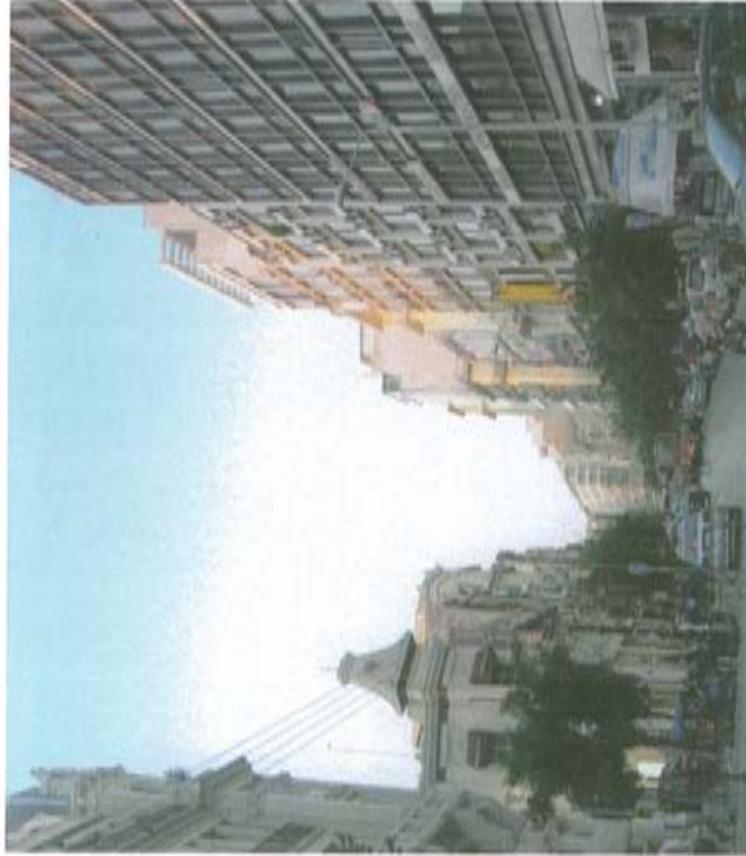
πρόσφατο φωτογράφιο

Η οδός Βενιζέλου

Μεσοπόλεμος

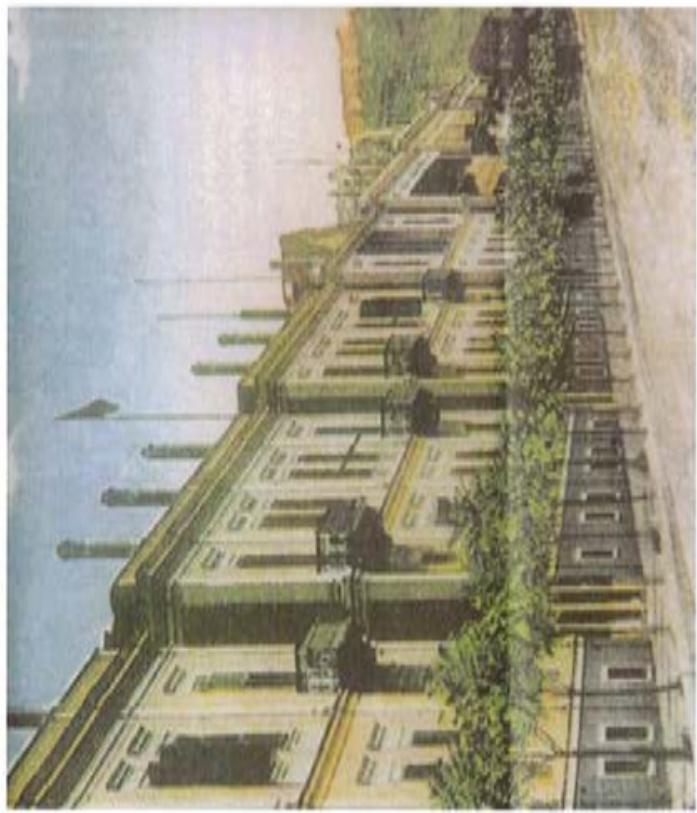
Ενάργειος Χειμώνεων, τα ματήρια της Θεωρίας πονηρού,
university studio press

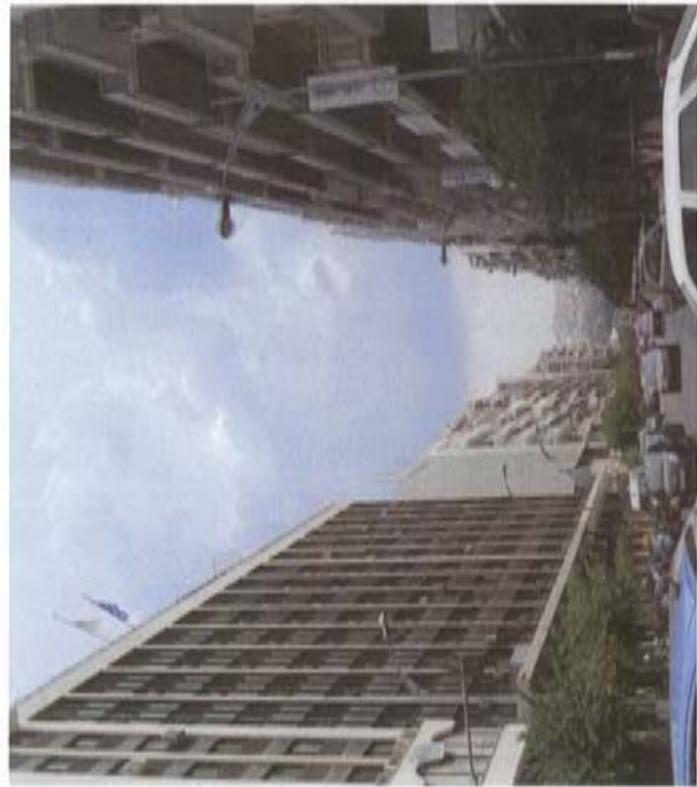
Σήμερα

προσωπικό αρχείο

Οδός Χαμιντέ – Εθνικής Αμύνης

Γύρω στα 1900 με τα νεοκλασικά σπίτια.
κομητού ποστάτη

Σήμερα
προσωπικό αρχείο

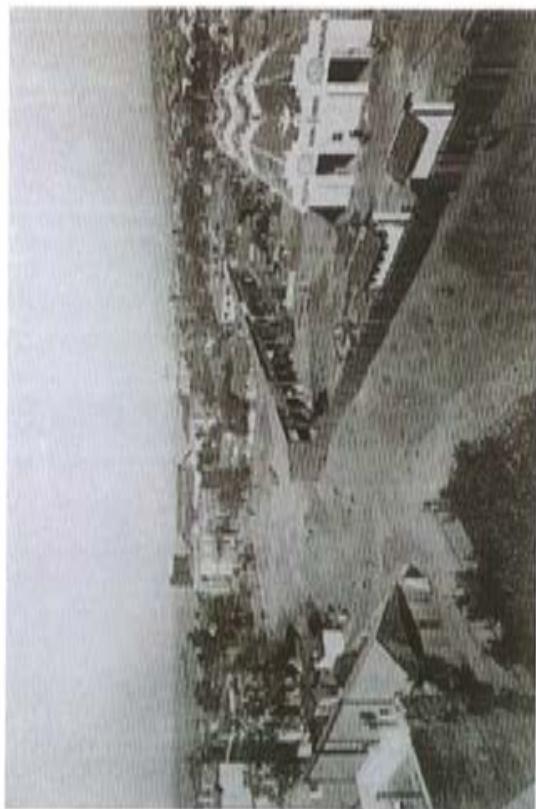
Ο ΠΝΙΓΜΟΣ

ΤΩΝ ΤΡΙΩΝ ΜΑΘΗΤΩΝ

“Η δόξις Κωνσταντινουπόλεως είναι στην Σεχέν τηγανήσια μη τό τραγιάδων, τού Νικήτα Μικελάζιου μαθητών, τού Αδραβαντή καὶ τού ‘Οσμάν. Τὴν παρελθούσαν Τετάρτην, τὸ ἀπόγευμα οἱ τρεῖς γέντενες, φίλοι ιερογήκαν εἰς περίπατον. ‘Ο Οσμάν μάλιστα ίκανος καὶ τὴν φωτογραφικὴν ητοχανήν του μαζί του. Εἶχε πρὶν, ἀναχωρήσην ἐναγκαλισθεῖς τὴν μητέρα τοῦ, ἢ δύοις τέην λητῆς.

Οἱ τρεῖς φίλοι: Ἰεζένθαρον πρός τὸ πεδίον τοῦ “Ἀρεώς καὶ Ιστος καὶ μέχρι τῆς πατραίας. ‘Οκδεύη διαγηγίσεν τῇ βροχῇ ἔργυραν ἀπιστρέφοντες εἰς τὰ σπίτια των. ‘Αλλά ἡ δροσὶκὴ έπικειται ραγδαία καὶ τὰ δυστυχῆ ἐξέρθησαν δικὸ τὴν γέφυραν τοῦ ρεύματος τοῦ Πιδίου τοῦ ‘Αρεών. Τὸ ρεύμα ἥτο τόσον δριμήτικὸν ὅτες ἄλγεσ, ἀνερχόμενον, παρέσυρε τοῦ: τρεῖς φίλοιν.

Ἐκ τῆς γενομένης ταχροφίας καταδικήθη ὅτι τὰ παιδία εἰς τυρανίσθησαν ψυρίων ὑπό τού ρεύματος. Εἰς τού ‘Οσμάν τὸ ζῆτε ξερατίτο καὶ διαν ἐξεράσθη τὸ πεδίο του, ἵνα φωτογραφικὴ μηχανὴ.

Το ρέμα στο οποίο πνήγηκαν τα τρία παιδιά που αναφέρονται στο δημοσίευμα της εφημερίδας. Σήμερα ρέει κάτω από την οδό Ν. Ζέρβα. Φωτ. Αλ. Δάγκα.

1. Ας κινηθούμε στην πόλη. Δ1, Δ2, Γ, Λ.*

Στόχοι:

- Η δραστηριότητα έχει ως στόχο να ενεργοποιήσει τα παιδιά, να σπάσει τον πάγο και να τα εισαγάγει στο θέμα.

Περιγραφή δραστηριότητας:

Μίλαει ο εκπαιδευτικός (ενδεικτικά): Ας σηκωθούμε όρθιοι. Ας περπατήσουμε. Κανονικό βήμα. Είμαστε στο δρόμο. Είναι πρωί. Πηγαίνουμε στο σχολείο... Κρατάμε την τσάντα. Μας βαραίνει. Βλέπουμε έναν φίλο. Ας τρέξουμε να τον προλάβουμε. Προχωρούμε μαζί... Αρχίζει να βρέχει. Να βιαστούμε. Πω, πω νερά...! Ένα αυτοκίνητο μας κάνει χάλια...

Είμαστε γέροι. Βρισκόμαστε στη διάβαση. Πρέπει να περάσουμε απέναντι. Να βρούμε τη ράμπα. Ένα αυτοκίνητο έχει παρκάρει μπροστά...

Είναι Κυριακή, πάμε βόλτα με την παρέα μας. Κρατάμε και το σκυλί... Μαζί μας είναι και ο φίλος μας στο αναπηρικό του καρότσι. Στο πεζοδρόμιο τραπεζάκια, καρέκλες! Χωρά να περάσει, δεν χωρά...

Είμαστε στον παραλιακό δρόμο της πόλης μας. Ο καιρός είναι καλός. Η θάλασσα ήρεμη. Στο βάθος ένα καράβι φεύγει από το λιμάνι. Αρκετοί κάνουν βόλτα. Αγοράζουμε παγωτό. Πού πετάμε τα σκουπίδια; κλπ. κλπ.

(Πάντα τελειώνουμε με κανονικό βάδισμα).

2. «Βρες κάποιον/α που...». Δ2, Γ, Λ.

Η δραστηριότητα αυτή είναι εναλλακτική της πρώτης και έχει τους ίδιους στόχους.

Υλικά μέσα: Φύλλο εργασίας Νο 1, μολύβια.

Περιγραφή δραστηριότητας: όλοι/ες παίρνουν το αντίστοιχο φύλλο εργασίας και ένα μολύβι. Αναζητούν άτομα που θα απαντήσουν στις ερωτήσεις. Σε κάθε καταφατική απάντηση -και μόνον τότε- γράφουν στη δεύτερη στήλη το όνομα αυτού που τους απάντησε.

Σημ. Αν πάρουν θετική απάντηση από ένα άτομο, δεν θα του υποβάλουν άλλη ερώτηση. Θα πρέπει να αναζητήσουν κάποιον άλλον/άλλη για τις άλλες ερωτήσεις.

3. Η ιδρυση και η εξέλιξη της Θεσ/νίκης. Η πόλη αύριο; Γ, Λ.

Στόχοι:

- να πάρουν τα παιδιά πληροφορίες για την ιδρυση, εξέλιξη και ιστορία της πόλης.

* Προτεινόμενες ηλικίες:

Δ1: Δημοτικό, μικρές τάξεις

Δ2: Δημοτικό, μεγάλες τάξεις

Γ: Γυμνάσιο

Λ: Ε. Λύκειο, ΕΠΑΛ, ΕΠΑΣ

Ν: Νηπιαγωγείο

- Να πληροφορηθούν ότι η Θεσσαλονίκη υπήρξε πολυεθνική-πολυπολιτισμική.
- Να αντιληφθούν ότι η πόλη είναι ένα σύστημα με υποσυστήματα.
- Να συνειδητοποιήσουν το μέγεθος των εισροών-εκροών της σήμερα.
- Να προβληματιστούν πάνω στην εξέλιξη και σημερινή της όψη.
- Να σκεφθούν το μέλλον της και τη βιωσιμότητά της, να κάνουν προτάσεις για μια πόλη αειφορική.

Υλικά μέσα: φωτοαντίγραφο της σελίδας «Σταθμοί στην ιστορία της Θεσσαλονίκης», φωτοαντίγραφα της ενότητας «Γεωγραφική και μορφολογική εξέλιξη της πόλης», φωτοαντίγραφο του διαγράμματος των Ζ. Αγγελίδη - Α. Παραδεισανού (Κ.Π.Ε. Ελευθερίου - Κορδελιού) «Εισροές-εκροές» από την ενότητα «Πόλη και αειφορία». Χάρτης της Ελλάδας, της Ευρώπης και παγκόσμιος. Μολύβια, λευκά φύλλα.

Περιγραφή δραστηριότητας:

3α': Η ιστορία της πόλης. Γεωγραφική και μορφολογική της εξέλιξη.

(Σε ομάδες ή στο σύνολο των παιδιών).

α. Ομάδες: δίνουμε φωτοαντίγραφα της σελίδας «Σταθμοί στην ιστορία της Θεσσαλονίκης» και φωτοαντίγραφα της ενότητας «Γεωγραφική και μορφολογική εξέλιξη της πόλης».

Ακολουθεί συζήτηση. Τίθενται ερωτήματα όπως: Πότε ιδρύθηκε η Θεσσαλονίκη; Από ποιον; Ποιες οι σημαντικότερες χρονολογίες στην ιστορία της; Η πόλη εντός των τειχών: τι πληθυσμό είχε; Τι ανάγκες να είχαν οι κάτοικοί της; Πώς καλύπτονταν αυτές; Πότε ή πόλη «βγήκε» από τα τείχη; Γιατί; Τι σήμαινε αυτό; κλπ.

Σημείωση: καλό θα ήταν να δώσουμε παράλληλα κάποια επί πλέον ιστορικά και κοινωνικά στοιχεία της πόλης μας (αν κρίνουμε αναγκαίο).

β. Το σύνολο των παιδιών: τους δίνουμε τη σελίδα «Σταθμοί στην ιστορία της Θεσσαλονίκης» σε φωτοαντίγραφο, ενώ προβάλλουμε τις διαφάνειες από την ενότητα «Γεωγραφική και μορφολογική εξέλιξη της πόλης». Συγχρόνως γίνεται σχολιασμός και συζήτηση.

3β': 20ος αι. Οι μεταμορφώσεις της πόλης. (Σε ομάδες ή στο σύνολο).

Με τη βοήθεια των διαφανειών της ενότητας «Οι μεταμορφώσεις της πόλης», τις οποίες είτε προβάλλουμε στο σύνολο των παιδιών είτε τους τις δίνουμε σε φωτοαντίγραφα, αν τα παιδιά εργάζονται σε ομάδες, παρακολουθούμε τις αλλαγές της πόλης στον 20ο αι. και σχολιάζουμε το αποτέλεσμα και τις συνέπειες.

Τα παιδιά παρατηρούν τις εικόνες, τις περιγράφουν, τις συγκρίνουν, συζητούν, προβληματίζονται.

Με αφετηρία τα παραπάνω στημεία της πόλης προσπαθούν να ερμηνεύσουν τη σημερινή πραγματικότητά της.

Στη συνέχεια τα παροτρύνουμε να φανταστούν και να σχεδιάσουν τη πιθανή της εξέλιξη στα επόμενα χρόνια.

3γ. Ο Νικήτας, ο Μωύς και ο Οσμάν.

Δίνουμε στα παιδιά φωτοαντίγραφο της είδησης από την Εφημερίδα των Βαλκανίων του 1920 καθώς και φωτογραφίες από το ρέμα.

- Αφού διαβάσουν το δημοσίευμα και παρατηρήσουν τις φωτογραφίες, θα γίνει συζήτηση:
- α. σχετικά με την πολυ-πολιτισμικότητα της Θεσσαλονίκης στις αρχές του 20ου αιώνα, τις πληθυσμιακές της ομάδες. Τη σχέση μεταξύ των παιδιών.
  - β. σχετικά με την ύπαρξη ρεμάτων στην πόλη μας και την εξαφάνισή τους ή κατάχωσή τους για διάφορους λόγους (στέρεψαν, σκεπάστηκαν για να γίνουν δρόμοι, κτίστηκαν αυθαίρετα κλπ.).
  - γ. σχετικά με την πόλη σήμερα (και από άποψη σύνθεσης του πληθυσμού της).

3δ': Η πόλη σήμερα-αύριο (:)

Δίνουμε στα παιδιά φωτοαντίγραφο του διαγράμματος των Ζ. Αγγελίδη - Α. Παραδεισανού με τις «εισροές-εκροές». Μελετούν τα στοιχεία. Με τη βοήθεια των χαρτών θα αναζητήσουν τα μέρη και τις χώρες από τις οποίες προέρχονται οι πόροι και τα προϊόντα που φθάνουν στην πόλη, τη διαδρομή που ακολουθούν, την επίπτωση στην τελική τιμή τους καθώς και την επιβάρυνση του περιβάλλοντος κατά το «ταξίδι» αυτό. Το πετρέλαιο φθάνει από μακριά μέσω των διεθνών αγορών, τα τρόφιμα από την ελληνική ενδοχώρα αλλά και το εξωτερικό, το νερό από τον Αλιάκμονα, το φυσικό αέριο από τη μακρινή Σιβηρία, τα είδη ένδυσης από την Κίνα. Οι τουρίστες από διάφορα μέρη του κόσμου, οι μετανάστες από τις γειτονικές και μη χώρες.

Τα υγρά απόβλητα πηγαίνουν στον Θερμαϊκό, τα απορρίμματα στις χωματερές, τα αιωρούμενα σωματίδια είναι μόνιμοι κάτοικοι στην πόλη...

Στη συνέχεια θα αναζητήσουν την ανάγκη ή τη δυνατότητα να περιοριστούν οι εισροές και οι εκροές, πράγμα που σημαίνει: μείωση της κατανάλωσης, ανακύκλωση, ένα διαφορετικό τρόπο και μια άλλη στάση ζωής. Μια στάση που ζητά απομάκρυνση από ατομικές συμπεριφορές, ενεργοποίηση του πολίτη, συλλογικότητα.

4. Παραλιακό μονοπάτι Ι. Δ2, Γ, Λ. Ομάδες.

Στόχοι:

- να αντιληφθούν οι μαθητές/τριες ότι η πόλη είναι ένα σύστημα.
- να βρουν τη σχέση πόλης – θάλασσας και τη σημασία του λιμανιού.
- επίσης τη σχέση της πόλης με την ενδοχώρα και τις άλλες χώρες.
- να αναπτύξουν την παρατηρητικότητά τους και την κριτική ικανότητα.
- να προβληματιστούν σχετικά με τη βιωσιμότητα/αειφορική ανάπτυξη της πόλης.
- να αποκτήσουν δεξιότητες.

Υλικά: Φύλλο εργασίας No 2. Χαρτόνια, μολύβια, μπογιές, χάρτης της Κ. Μακεδονίας, χάρτης των Βαλκανίων. Φωτογραφικές μηχανές.

Περιγραφή δραστηριότητας:

Αφετηρία η πλατεία Αριστοτέλους. Τέρμα το Λιμάνι (ή αντίστροφα).

α. Περίπατος στον παραλιακό δρόμο της Θεσ/νίκης με το φύλλο εργασίας No 2. Η ομάδα των φωτογράφων με τη βοήθειά μας θα φωτογραφήσει χαρακτηριστικά σημεία ή στιγμιότυπα.

β. (στο σχολείο) Συζήτηση πάνω σε όσα παρατήρησαν κατά τον περίπατο (Γ, Λ) ή/και

γ. Ζωγραφική (Δ2, Γ, Λ). Τα παιδιά ζωγραφίζουν την παραλία (παραλιακό δρόμο, θάλασσα) όπως την παρατήρησαν. Τους ζητούμε να ζωγραφίσουν μια λεπτομέρεια που τους έκανε εντύπωση.

- δ. Κάθε ομάδα παρουσιάζει το σκαρίφημά της στις άλλες. Ακολουθεί συζήτηση.
- ε. Μετά από τη συζήτηση τα παιδιά συμπληρώνουν τις ζωγραφιές τους.
- στ. Παρουσίαση των νέων εργασιών – ακολουθεί νέα συζήτηση: με αφετηρία τις νέες ζωγραφιές προσπαθούμε να ερμηνεύσουμε την πραγματικότητα του παραλιακού δρόμου και τη σχέση πόλης - θάλασσας.
- ζ. Ακολουθεί μελέτη, επεξεργασία των στοιχείων και συζήτηση, όπως στη δραστηριότητα 3γ.
- η. Όταν εμφανίσουμε τις φωτογραφίες, επανερχόμαστε. Αυτό μπορεί να γίνει άμεσα, αν διαθέτουμε ψηφιακές φωτογραφικές μηχανές και την ανάλογη υποδομή.

5. Παραλιακό Μονοπάτι ΙΙ. Γ, Λ. Ομάδες.

(εναλλακτική του μονοπατιού).

Στόχοι:

- οι ίδιοι με της προηγούμενης.

Υλικά: ένα μεγάλο χαρτόνι, φωτογραφία του παραλιακού δρόμου και του λιμανιού, μολύβια, μπογιές, τη διαφάνεια ή φωτοαντίγραφο του διαγράμματος «Εισροές-εκροές» των Ζ. Αγγελίδη - Α. Παραδεισανού.

Περιγραφή δραστηριότητας:

α. Σε ένα μεγάλο χαρτόνι, στο κέντρο, τοποθετούμε μια φωτογραφία της παραλίας της Θεσσαλονίκης με το λιμάνι της. Τα παιδιά συζητούν, σχολιάζουν και γράφουν περιφερειακά με αφετηρία τη φωτογραφία. (π.χ. τι βλέπουν, τι τους αρέσει, τι όχι κλπ. Και επίσης, τι πιστεύουν ότι εισέρχεται στην πόλη, τι απομακρύνεται – αποβάλλεται από αυτή, ποια η σχέση της με τη θάλασσα κλπ).

β. Τους προβάλλουμε τη διαφάνεια του Κ.Π.Ε. «εισροές-εκροές» ή τη δίνουμε σε φωτοαντίγραφο.

γ. Ακολουθεί παρουσίαση των συμπερασμάτων των ομάδων και συζήτηση που γίνεται: 1. γύρω από την πόλη με τα θετικά και τα αρνητικά της, 2. γύρω από την παραλία, τη θάλασσα και το λιμάνι της Θεσσαλονίκης καθώς και τη σημασία τους για την πόλη, 3. γύρω από τη σχέση: πόλη – ενδοχώρα/ γειτονικές χώρες (όπως και στις προηγούμενες).

6. Παραλιακό Μονοπάτι ΙΙΙ. Γ, Λ.

(εναλλακτική των προηγούμενων)

Στόχοι:

- οι ίδιοι με της προηγούμενης
- ο προβληματισμός σχετικά με την εμφάνιση της παραλίας σήμερα.
- η αυθόρμητη έκφραση
- η γλωσσική καλλιέργεια

Υλικά: μια δυο φωτογραφίες της παραλίας της πόλης μας. Πίνακας. Χρωματιστές κιμωλίες. Μολύβια, μπλοκ. Φωτοαντίγραφο ή διαφάνεια της ενότητας “Η μεταμόρφωση της Πόλης - η παραλία”.

Περιγραφή δραστηριότητας: Α. Προβάλλουμε ή δείχνουμε τις φωτογραφίες της παραλιακής Θεσσαλονίκης και τους ζητούμε να εκφραστούν αυθόρμητα. Καταγράφουμε στον πίνακα τις απαντήσεις. Ακολουθεί συζήτηση.

Η δραστηριότητα μπορεί να γίνει είτε σε ομάδες είτε με το σύνολο των παιδιών. Ακολουθεί συζήτηση στην κατεύθυνση των προηγούμενων δραστηριοτήτων.

Σημείωση: Μπορούμε να χωρίσουμε τα παιδιά σε 3 ομάδες π.χ: την «ομάδα του ουσιαστικού», «την ομάδα του επιθέτου» και αυτή «του ρήματος». Η πρώτη θα αναζητήσει ουσιαστικά, η δεύτερη επίθετα, η τρίτη ρήματα. Καταγράφουμε στον πίνακα τις λέξεις που βρήκαν σε 3 στήλες, όπως και οι ομάδες. Σχολιάζουμε.

Στη συνέχεια μπορούμε να τους ζητήσουμε να δημιουργήσουν φράσεις παίρνοντας λέξεις και από τις 3 στήλες (χρησιμοποιώντας φυσικά και άλλα μέρη του λόγου).

Β. Με αφορμή τις φωτογραφίες της σελ. 26 “Οι μεταμορφώσεις της Πόλης - Η παραλία” γίνεται συζήτηση για το πριν, το σήμερα και το αύριο της παραλιακής Θεσσαλονίκης.

7. Η Θεσσαλονίκη κάθε μέρα. Δ2, Γ, Λ.

Στόχοι:

- να εντοπίσουν τα παιδιά τα καθημερινά προβλήματα της πόλης μας.
- να μιλήσουν γι' αυτά.
- να σχολιάσουν τις προτεινόμενες στο DVD λύσεις, να κάνουν τις δικές τους προτάσεις.

Υλικά μέσα: το DVD του Τ.Ε.Ε. Τμήμα Κεντρικής Μακεδονίας «Η Θεσσαλονίκη κάθε μέρα» (διάρκειας 25')

Περιγραφή δραστηριότητας: Προβάλλουμε στα παιδιά το DVD. Ακολουθεί συζήτηση.

8. «Όλα ένα κουβάρι». Λ.

Στόχοι:

- να αναδειχθούν οι σχέσεις και η πολυπλοκότητα των προβλημάτων - ζητημάτων. Να γίνει αντιληπτό ότι όλα είναι αποτέλεσμα της ανθρώπινης δραστηριότητας.
- να ασκηθεί η κριτική ικανότητα των παιδιών.
- να αναδειχθεί η αειφορική ή όχι διάσταση των πραγμάτων.

Υλικά: χαρτόνια, κουβάρια με κλωστές σε διάφορα χρώματα.

Περιγραφή δραστηριότητας: Σε χαρτονάκια μεγέθους A4 γράφουμε τα προβλήματα/ζητήματα. Π. χ. ενέργεια – νερό - πρώτες ύλες, 2. υγεία, 3. πλούτος – φτώχεια, 4. καταστήματα – κατανάλωση, 5. άνθρωποι – πολίτες, 6. πολιτισμός, 7. απορρίμματα–απόβλητα–ρύπανση/μόλυνση, 8. θεσμοί–υπηρεσίες, 9. βιομηχανίες – βιοτεχνίες, 10. κυκλοφοριακό, 11. Θερμαικός κόλπος – ποτάμια, 12. Θεσσαλονίκη - επαρχία – Βαλκάνια (ενδοχώρα).

Κολλάμε τα χαρτονάκια στους 4 τοίχους της αίθουσας, σε απόσταση το ένα από το άλλο. Οι μαθητές/τριες ανά δύο/τρεις επιλέγουν ένα χαρτονάκι και πηγαίνουν κάτω από αυτό. Όλοι κρατούν από ένα κουβάρι κλωστή (τόσα κουβάρια όσα και τα χαρτονάκια). Εκεί συζητούν το «πρόβλημα/ζήτημα» που αναγράφεται στο χαρτονάκι τους και με ποιο άλλο «πρόβλημα/ζήτημα» μπορεί να έχει κάποια σχέση.

Στη συνέχεια ο ένας μένει στο χαρτονάκι – «βάση» κρατώντας την άκρη της κλωστής. Ο άλλος ξετυλίγοντας το κουβάρι πηγαίνει στο άλλο χαρτονάκι-πρόβλημα/ζήτημα και συζητούν αν και πώς τα δύο προβλήματα/ζήτηματα συσχετίζονται. Αν συμφωνήσουν, γράφει στο χαρτονάκι το όνομα του δικού του προβλήματος/ζήτηματος και δίνει την κλωστή. Στη συνέχεια ξετυλίγοντας το κουβάρι πηγαίνει στο επόμενο «πρόβλημα/ ζήτημα» με το οποίο θεωρεί ότι σχετίζεται κλπ.

Όταν ολοκληρωθεί η διαδικασία, καθόμαστε σε κύκλο και ακολουθεί συζήτηση. Μιλούν όλοι με τη σειρά για το δικό τους πρόβλημα/ζήτημα και με ποιο ή ποια άλλα σχετίζεται και πώς. Προτείνουν τρόπους επίλυσης. Συμπεράσματα.

(Σημείωση: οι κλωστές να μην είναι μάλλινες, γιατί δεν ξεμπερδεύονται εύκολα).

9. Η υποθαλάσσια αρτηρία. Λ. Ομάδες.

Επιχειρηματολογία.

(η δραστηριότητα μπορεί να γίνει και για οποιοδήποτε ζήτημα της πόλης)

Στόχοι:

- να εμπλακούν τα παιδιά συνειδητά στη συζήτηση για τα προβλήματα της πόλης και στη διαδικασία λήψης απόφασης.
- να εξετάσουν τη αισιφορική διάσταση της συγκεκριμένης λύσης.

Υλικά μέσα: σχετικά δημοσιεύματα εφημερίδων-περιοδικών. Διαδίκτυο.

Περιγραφή δραστηριότητας: χωρίζουμε τα παιδιά σε 2 ομάδες. Ορίζεται ένας/μία ως συντονιστής/τρια. Δίνουμε στη μία ομάδα τα δημοσιεύματα τα υπέρ και στην άλλη τα κατά της κατασκευής υποθαλάσσιας αρτηρίας στο Θερμαϊκό, με την παρακάτω σημείωση:

«Το ΥΠΕΧΩΛΕ έχει υπογράψει τη σύμβαση σχετικά με την κατασκευή της υποθαλάσσιας αρτηρίας στη Θεσσαλονίκη. Όμως το έργο έχει διχάσει τους πολίτες της πόλης, καθώς υπάρχουν σοβαρές αντιρρήσεις.

Αφού διαβάσετε τα σχετικά δημοσιεύματα υπέρ και κατά της κατασκευής της υποθαλάσσιας αρτηρίας, οργανώστε ένα ντιμπέιτ, στο οποίο οι δύο πλευρές θα αναπτύξουν τα επιχειρήματά τους».

10. Έρευνα δράσης - λήψη απόφασης. Γ, Λ. Ομάδες.

Στόχοι:

- τα παιδιά οδηγούνται σε συνειδητή λήψη απόφασης και αναπτύσσουν αίσθημα ευθύνης για τις επιλογές τους.

Περιγραφή δραστηριότητας: Οι μαθητές/τριες, εντοπίζουν ένα ζήτημα/πρόβλημα της πόλης (π.χ. αξιοποίηση αλάνας). Αφού λάβουν υπόψη τους όλους τους παράγοντες, σχεδιάζουν τη δράση τους.

Τους δίνονται ερωτήματα όπως: Είναι απαραίτητη η παρέμβαση για το συγκεκριμένο ζήτημα και γιατί; Ποιες είναι οι εναλλακτικές δράσεις; Ποια επιλέγουμε και γιατί την επιλέγουμε; Είναι αισιφορική; Τι επιπτώσεις θα έχει σε μας και την κοινωνία; Έχουμε τις δυνατότητες να τη φέρουμε σε πέρας με επιτυχία; Πως θα την οργανώσουμε; κλπ.

11. Τα παράπονα στον δήμαρχο... Γ, Δ, Ομάδες.

Στόχοι:

- η ενεργός συμμετοχή των παιδιών, η απόδοση ευθυνών, η αναζήτηση λύσεων.
- η επαφή με τους θεσμούς.

Υλικά: Δημοσιεύματα εφημερίδων σχετικά με οποιοδήποτε πρόβλημα/ζήτημα. Μολύβια, μπλοκ, χαρτόνια.

Περιγραφή δραστηριότητας: σχηματίζουμε ομάδες: π.χ. οι πολίτες, οι ειδικοί επιστήμονες, οι οικολόγοι, το Δημοτικό Συμβούλιο, οι δημοσιογράφοι.

Αφού γίνει ενημέρωση με βάση τα δημοσιεύματα, η ομάδα των πολιτών θα κάνει παράσταση ή θα γράψει μια επιστολή διαμαρτυρίας (για το ζήτημα της αξιοποίησης μιας αλάνας π.χ.) προς το Δημοτικό Συμβούλιο. Μπορεί να οργανώσει μια πορεία – διαδήλωση.

Οι οικολόγοι θα ετοιμάσουν τη δική τους παρέμβαση.

Το Δημοτικό Συμβούλιο θα πρέπει να απαντήσει.

Η ομάδα των ειδικών θα εξετάσει το θέμα από επιστημονική άποψη, θα ενημερώσει και θα προτείνει λύσεις.

Οι δημοσιογράφοι θα ετοιμάσουν το άρθρο ή την ανταπόκρισή τους για την εφημερίδα/ κανάλι τους.

12. In the year 2035... Δ2, Γ, Δ, Ομάδες.

Στόχοι:

- να ασκηθούν οι μαθητές/τριες στην παρατήρηση και κριτική σκέψη
- να συνειδητοποιήσουν την ανάγκη παρέμβασης στα κοινά.
- να αναζητήσουν βιώσιμες λύσεις.

Υλικά μέσα: Χαρτόνια, μολύβια, μπογιές.

Περιγραφή: Α' εκδοχή: Βρισκόμαστε στο έτος 2035. Οι μισές ομάδες θα γράψουν ή θα ζωγραφίσουν ένα πιθανό σενάριο: την παραλία, όπως πιστεύουν ότι θα είναι το 2035. Οι άλλες ένα επιθυμητό σενάριο: την παραλία, όπως θα ήθελαν να είναι.

Παρουσιάζουν τα έργα τους στις άλλες ομάδες.

Ακολουθεί συζήτηση: Γιατί πιστεύουν ότι η πόλη θα είναι όπως την παρουσιάζουν οι πρώτες ομάδες; Ποιος ή ποιοι θα ευθύνονται; Τι πρέπει ή μπορούμε να κάνουμε, ώστε το επιθυμητό σενάριο να είναι και εφικτό;

Β' εκδοχή (παραλλαγή της Α'): Βρισκόμαστε στο έτος 2035. Οι μισές ομάδες θα γράψουν ή θα ζωγραφίσουν ένα πιθανό σενάριο με 3-4 σημεία της παραλίας που πιστεύουν ότι θα είναι τα ίδια το 2035.

Οι άλλες ένα επιθυμητό σενάριο με 3-4 σημεία της παραλίας που θα ήθελαν να διατηρηθούν το 2035.

Ακολουθεί παρουσίαση, συζήτηση.

13. Σκηνές της πόλης. Δ2, Γ, Λ. Ομάδες.

Παγωμένες εικόνες ή Παιχνίδι ρόλων.

Στόχοι:

- να διασκεδάσουν τα παιδιά και συγχρόνως να προβληματιστούν εντοπίζοντας τα κακώς κείμενα ή να προβάλλουν τα καλώς κείμενα στην πόλη.

Περιγραφή δραστηριότητας:

13α. Σκηνές καθημερινής τρέλας (στην πόλη του σήμερα).

Καθημερινή ημέρα πρωί, στη λεωφόρο Νίκης.

Ενδεικτικοί ρόλοι: Πατέρας με παιδί – μητέρα με καρότσι, ένας οδηγός Ι.Χ.-ΤΑΞΙ-λεωφορείου, ένας ποδηλάτης, ένας γέρος, παιδιά, ένας τυφλός, μια κυρία με σκύλο κλπ. ...)

13β. Σκηνές ουτοπίας; (από την πόλη του αύριο...).

Πόσο ανθρώπινη είναι η πόλη μας! Οι άνθρωποι ήρεμοι! Οι οδηγοί ευγενικοί! Η κυκλοφορία άνετη! Η κίνηση στο δρόμο απόλαυση!...

Ενδεικτικοί ρόλοι: Όπως πιο πάνω.

Μπορεί να ακολουθήσει συζήτηση.

14. Η οδύσσεια ενός μποτιλαρισμένου. Γ, Λ.

Σύνθεση ιστορίας, συζήτηση.

Στόχοι:

- η ενεργοποίηση της φαντασίας των παιδιών, η προφορική έκφραση.
- ο προβληματισμός σχετικά με τη χρήση του αυτοκινήτου και τις συνέπειες.

Υλικά: (βοηθητικά) Οι φωτογραφίες που περιέχονται στην ενότητα «Κυκλοφοριακό-ένα άλυτο(;) ζήτημα».

Περιγραφή δραστηριότητας:

α. Όλοι οι μαθητές/τριες είναι καθισμένοι σχηματίζοντας κύκλο. Ο/η εκπ/κός αρχίζει μια ιστορία εμπνευσμένη από το κυκλοφορικό στην πόλη. Κάθε παιδί τη συνεχίζει, όταν έρθει η σειρά του, χρησιμοποιώντας τη φαντασία του.

β. Ελεύθερη συζήτηση: «Το κυκλοφοριακό δεν είναι πρόβλημα κυκλοφορίας οχημάτων. Είναι πρόβλημα κυκλοφορίας ανθρώπων»: με αφετηρία την παραπάνω φράση ανοίγει συζήτηση.

Σημείωση: Η δραστηριότητα μπορεί να γίνει με οποιοδήποτε αφορμή και ζήτημα.

15. Παρατηρήστε τα κτίρια και σημειώστε. Δ2, Γ, Λ. Ομάδες.

Στόχοι:

- η ανάπτυξη της παρατηρητικότητας, της κριτικής σκέψης, της φαντασίας.
- ο προβληματισμός σχετικά με τις αλλαγές στην πόλη.

Υλικά: φωτογραφίες της παραλίας (ή από οποιοδήποτε σημείο της πόλης θεωρούμε κατάλληλο) στις οποίες να είναι ευδιάκριτα διαφορετικά στοιχεία (π.χ. κτίρια). Επί πλέον φωτογραφίες δύο διαφορετικών κτιρίων, μιας νέας πολυύροφης οικοδομής και μιας παλιότερης, του μεσοπολέμου π.χ. “Οι μεταμορφώσεις της Πόλης”

Περιγραφή δραστηριότητας: Δίνουμε στα παιδιά τις φωτογραφίες της παραλιακής λεωφόρου. Τους ζητούμε να σημειώσουν ό,τι θεωρούν παράταιρο και να το δικαιολογήσουν. Ακολουθεί συζήτηση.

Στη συνέχεια τους ζητούμε να εντοπίζουν και να παρατηρήσουν τις φωτογραφίες με τα 2 διαφορετικά κτίρια. Να σημειώσουν τα υλικά τους. Την πιθανή ηλικία τους. Να τα περιγράψουν. Να σχολιάσουν την εξωτερική τους εμφάνιση. Την αισθητική τους. Τον αριθμό των ενοίκων τους. Των αυτοκινήτων τους κλπ.

Γίνεται προσπάθεια να ερμηνεύσουν την διαφορετικότητα των κτιρίων.

Θα αναζητήσουν τους λόγους που επέβαλαν την αντικατάσταση των παλιών με τα καινούρια. Τι σημαίνουν αυτές οι αλλαγές για την πόλη, τους κατοίκους της και την καθημερινότητά τους;

Τι θα έλεγαν αν μπορούσαν να μιλήσουν; κλπ. Μπορούν να σκαρφιστούν ένα μονόλογο για καθένα ή και έναν διάλογο μεταξύ των δύο κτιρίων.

16. «Πόλις είναι οι άνθρωποι της» (Ουίλιαμ Σέξπιρ). Γ, Λ.

Ελεύθερη συζήτηση.

Στόχοι:

- Κύριος στόχος της δραστηριότητας είναι ο προβληματισμός όσον αφορά στην ανάπτυξη, τη λειτουργικότητα και το χαρακτήρα των σημερινών μεγαλουπόλεων καθώς και την πιθανή εξέλιξή τους στο μέλλον.

Περιγραφή δραστηριότητας: Γράφουμε στον πίνακα την παραπάνω φράση του Ουίλιαμ Σέξπιρ (16ος αιώνας). Παρακινούμε τα παιδιά να προβληματιστούν και να εκφραστούν ελεύθερα. Η φράση αυτή που ειπώθηκε πριν από πέντε αιώνες έχει κάποια σημασία σήμερα; Συμφωνούν με τη φράση; Γιατί; Πώς φαντάζονται το μέλλον της πόλης και των πολιτών της; Πώς θα το ήθελαν; κλπ.

17. Για να κυκλοφορήσεις σήμερα στην πόλη μας, πρέπει να είσαι νέος, αρτιμελής, κάτοχος Ι.Χ., Έλληνας... Γ, Λ.

Ελεύθερη συζήτηση.

Η δραστηριότητα αυτή είναι παρόμοια στους στόχους και την διαδικασία με την προηγούμενη.

18. Το λιμάνι. Δ1, Δ2, Γ, Λ. Ομάδες.

(Γίνεται προσαρμογή της δραστηριότητας ανάλογα με την ηλικία των παιδιών και τις ώρες που μπορούμε να διαθέσουμε)

Στόχοι:

- να γνωρίσουν οι μαθητές/τριες το λιμάνι και τις δραστηριότητες που αναπτύσσονται σ' αυτό.
- να κατανοήσουν τη σημασία του για την πόλη, τη χώρα μας, την ενδοχώρα και τις άλλες χώρες.
- να αποκτήσουν δεξιότητες στις νέες τεχνολογίες.
- να ασκήθουν στην πλοήγηση και αναζήτηση πληροφοριών στο internet.
- στον προσανατολισμό με τη βοήθεια χάρτη.
- να προβληματιστούν σχετικά με τη βιωσιμότητα-αειφορική ανάπτυξη του λιμανιού.

Υλικά: Χάρτης του λιμανιού. Χάρτης των Βαλκανίων. Παγκόσμιος. Φωτογραφίες-διαφάνειες του λιμανιού σε διαφορετικές χρονικές περιόδους. Φωτογραφική μηχανή. Δημοσιογραφικά κασετόφωνα. Πληροφοριακό έντυπο υλικό-στοιχεία. Οι ιστοσελίδες του ΟΛΘ:

<http://www.thpa.gr/>, <http://www.thpa.gr/gr/home>
<http://www.thpa.gr/gr/plirofories/xartis/index.htm>
<http://www.thpa.gr/gr/dromologia/index.htm>
http://www.thpa.gr/gr/thessaloniki/thessaloniki_short.htm
<http://www.thpa.gr/gr/balkania/balkania.htm>
<http://www.thpa.gr/gr/links/index.htm>
<http://www.thpa.gr/gr/plirofories/egkatastaseis/>
<http://www.thpa.gr/gr/plirofories/istoriko/gallery.htm>

Περιγραφή δραστηριότητας:

1. Στο πεδίο. Περίπατος στο λιμάνι με τη βοήθεια του χάρτη σε προαποφασισμένη από τον εκπαιδευτικό διαδρομή. Η ομάδα των «φωτογράφων» θα φωτογραφίσει σημεία ή στιγμιότυπα με την βοήθειά μας. Η ομάδα των «δημοσιογράφων» μπορεί να πάρει συνέντευξη από κάποιον εργαζόμενο, τουρίστα, ταξιδιώτη κλπ.

2. Στο σχολείο. Προβολή-παρατήρηση φωτογραφιών-διαφανειών, αναζήτηση πληροφοριών και στοιχείων από πηγές, επίσκεψη στις ιστοσελίδες του ΟΛΘ. Αν τα παιδιά έχουν βγάλει ψηφιακές φωτογραφίες, μπορούμε να τις χρησιμοποιήσουμε.

3. a. Το λιμάνι καθεαυτό. Ζητούμε από τα παιδιά να γράψουν ή να σχεδιάσουν ή να ζωγραφίσουν το λιμάνι, όπως το είδαν στον περίπατο.

Ακολουθεί παρουσίαση στις άλλες ομάδες - σχολιασμός - συζήτηση.

3. β. Το λιμάνι και η πόλη. Τα παιδιά θα συμπληρώσουν τα γραπτά ή τις ζωγραφιές τους. Θα τοποθετήσουν την ανθρώπινη παρουσία-δράση (εργαζόμενους, επισκέπτες, επιβάτες κλπ.). Στη συνέχεια, θα πρέπει να διευρύνουν τον κύκλο των αναζητήσεών τους. Αφού επισκεφθούν τις σχετικές ιστοσελίδες, θα αναζητήσουν τη σχέση του λιμανιού με τη Θεσσαλονίκη (ιστορία, οικονομία, κοινωνία, επαγγέλματα, περιβάλλον, ρύπανση κλπ). Ποια είναι η σημασία του λιμανιού για την πόλη;

Ακολουθεί παρουσίαση - συζήτηση.

3. γ. Λιμάνι και ενδοχώρα/Ελλάδα. Θα ανατρέξουμε στις σχετικές ιστοσελίδες.

Ακολουθεί συζήτηση σχετικά με τη σχέση, τη σημασία και τη σύνδεση του λιμανιού και της Θεσσαλονίκης με την ενδοχώρα της (σιδηροδρομική σύνδεση, εμπορική κίνηση, τουριστική κίνηση κλπ).

3. δ. Λιμάνι/πόλη και Βαλκάνια/Οικουμένη. Παγκοσμιοποίηση.

Τα παιδιά θα αναζητήσουν στοιχεία και αριθμούς. Τα κτίρια και οι χρήσεις τους, υποδομές, υπηρεσίες, δρομολόγια πλοίων, εμπορεύματα-φορτία, μεταφορές/ σιδηρόδρομοι, προορισμοί, στάθμευση αυτοκινήτων, μηχανές, εργάτες, επαγγέλματα, συνεργάτες κλπ.

Αν έχουν πάρει συνεντεύξεις θα τις ακούσουμε.

Ακολουθεί συζήτηση (συζητήσεις) σχετικά με: το εμπόριο, τον τουρισμό, την επικοινωνία – σχέσεις - επαφές, τις πολιτιστικές ανταλλαγές, τα επαγγέλματα, τις εργασιακές σχέσεις, το φαινόμενο της παγκοσμιοποίησης κλπ.

19. Μελετούμε τα κτίρια... Γ. Λ. Ομάδες

Στόχοι:

- η άσκηση στην παρατήρηση, η κριτική σκέψη.
- η ευαισθητοποίηση των παιδιών απέναντι στα μνημεία. Ο προβληματισμός.
- η αισθητική καλλιέργεια.

Υλικά μέσα: φωτογραφίες αποθηκών και άλλων κτιρίων του λιμανιού πρόσφατες, η ιστοσελίδα <http://www.thpa.gr/gr/plirofories/istoriko/gallery.htm>.

Περιγραφή δραστηριότητας: Δίνουμε στα παιδιά τις πρόσφατες φωτογραφίες των κτιρίων του λιμανιού. Τα προτείνουμε να επισκεφθούν την παραπάνω ιστοσελίδα. Στη συνέχεια τους ζητούμε:

- α. Να παρατηρήσουν την αρχιτεκτονική των κτιρίων και να περιγράψουν τα υλικά τους.
- β. Να σχολιάσουν τη χωροθέτησή τους, την αισθητική και τη λειτουργικότητά τους.
- γ. Να προβληματιστούν σχετικά με τη σημερινή κατάσταση ή χρήση τους.

20. Η παλιά αποθήκη... Γ. Λ. Ομάδες.

Στόχοι:

- η άσκηση στην παρατηρητικότητα, κριτική σκέψη.
- η ανάπτυξη διαλόγου.

Υλικά: φωτογραφία μιας παλιάς εγκαταλελειμμένης αποθήκης (ή άλλου κτιρίου), λευκά φύλλα, μολύβια, μπογιές.

Περιγραφή δραστηριότητας: Δίνουμε στα παιδιά τη φωτογραφία.

- α. Συζητούν στην ομάδα τους σχετικά με την σημασία της κάποτε και σήμερα και την αναγκαιότητα αποκατάστασής της.
- β. Καταθέτουν την πρότασή τους (προφορικά, με κείμενο ή ζωγραφική) για αξιοποίησή της.

21. Οι εργάτες του λιμανιού. Γ. Λ. Ομάδες.

Στόχοι:

- η άντληση πληροφοριών.
- η άσκηση στην παρατηρητικότητα και την περιγραφή. Η κριτική σκέψη.
- η ευαισθητοποίηση απέναντι στον ανθρώπινο μόχθο.

Περιγραφή δραστηριότητας: Ζητούμε από τα παιδιά να επισκεφθούν την παρακάτω ιστοσελίδα: <http://www.thpa.gr/gr/plirofories/istoriko/gallery.htm>

Να παρατηρήσουν τις φωτογραφίες και στη συνέχεια να περιγράψουν τι απεικονίζουν. Να συζητήσουν στην ομάδα τους το θέμα. Ακολουθεί συζήτηση με το σύνολο των παιδιών.

Ενδεικτικές ερωτήσεις:

- α. μπορείτε να χρονολογήσετε τις φωτογραφίες;
- β. να αναγνωρίσετε κάποια κτίρια που σώθηκαν μέχρι σήμερα;
- γ. να βρείτε τις εργασίες που εκτελούν οι εργάτες;
- δ. να συγκρίνετε τις συνθήκες εργασίας της εποχής εκείνης με τις σημερινές;
- ε. μας δίνουν στοιχεία για το ρόλο και τη σημασία του λιμανιού;

22. Η ημέρα της ομίχλης. Ατύχημα στο εργοστάσιο. Γ. Λ.

Στόχοι:

- να εμπλακούν τα παιδιά με τρόπο βιωματικό στα προβλήματα της πόλης, στη διαδικασία διερεύνησης των αιτιών, απόδοσης ευθυνών, αναζήτησης λύσεων.
- να προβληματιστούν αναφορικά με το θέμα εργασία-δουλειά και το ζήτημα της εργασιακής ασφάλειας.
- να ενεργοποιηθεί η φαντασία τους, να ασκηθούν στο λόγο.
- να δραστηριοποιηθούν, να έρθουν σε επαφή με τους θεσμούς.
- να σκεφθούν τρόπους δράσης-παρέμβασης. Η συνειδητή λήψη απόφασης.

Το σενάριο: Χθες τα ξημερώματα συνέβη έκρηξη στο εργοστάσιο της ΕΚΟ που βρίσκεται στη Βιομηχανική Περιοχή της Θεσσαλονίκης, στα Διαβατά. Φυσικά, είναι το πρώτο θέμα στις ειδήσεις. Έχουμε έκλιψη αερίων ρύπων που είναι βλαβεροί για την υγεία. Κατά σύμπτωση ο καιρός είναι βροχερός. Η βροχή έγινε όξινη. Άμεσα θανατηφόρα κρούσματα δεν έχουμε. Όμως πολλοί παραπονούνται για ενοχλήσεις στο λαιμό, τσούξιμο στα μάτια, φαγούρα στη μύτη, στο δέρμα, πονοκεφάλους, ζαλάδες κλπ. Τα φυτά μαράθηκαν. Τα ζώα είναι ανήσυχα...

Περιγραφή δραστηριότητας:

Α. Χωρίζουμε τα παιδιά σε ομάδες. Θα ήταν προτιμότερο να βρουν τα ίδια τα παιδιά τις ομάδες που κατά τη γνώμη τους εμπλέκονται. Π.χ.

α. τα θύματα (που πιέζουν για αποζημιώσεις κλπ).

β. οι ιατρικές υπηρεσίες (που είναι ανήσυχες).

γ. οι εργοστασιάρχες (που προσπαθούν να καθησυχάσουν τον κόσμο και τα ρίχνουν στη βροχή).

δ. οι κυβερνητικοί εκπρόσωποι (που προσπαθούν να δικαιολογηθούν. Το εργοστάσιο προσφέρει θέσεις εργασίας).

ε. οι περιβαλλοντικές ομάδες (που διαμαρτύρονται).

Τα μέλη της κάθε ομάδας συζητούν μεταξύ τους την κατάσταση.

Κάθε ομάδα απευθύνεται στις άλλες και προσπαθεί να τις πείσει για τις θέσεις της, τα αιτήματα ή τις προτάσεις της.

Στη συνέχεια κάθε ομάδα θα «πυκνώσει» την όλη επιχειρηματολογία της σε ένα σύνθημα.

Β. Θα συνεχίσουν με ένα άρθρο για την τοπική εφημερίδα ή με μια διαμαρτυρία στα αρμόδια όργανα. Μπορούν ακόμα να διοργανώσουν μια ανοιχτή συζήτηση ή μια πορεία - διαδήλωση. Ή ό,τι άλλο σκεφθούν.

Γ. Μετά από μερικές εβδομάδες...

Τα πράγματα έχουν πια ηρεμίσει. Τώρα θα ζητήσουμε από τα παιδιά να γράψουν ατομικά τις σκέψεις τους σχετικά με το ατύχημα.

Δ. Μπορούμε όμως να τα παρακινήσουμε να εκφραστούν και προφορικά. Ένα θύμα μας αφηγείται το γεγονός, όπως το βίωσε, τους προβληματισμούς του, τις σκέψεις του. Επίσης ένας γιατρός, ένας εργαζόμενος/η, ένα φυτό (γιατί και τα φυτά αισθάνονται), ένα ζώο κλπ.

Δραστηριότητες για μικρότερα παιδιά

1. Θάλασσα - στεριά. Δ1, Δ2. Ομάδες.

Περιγραφή δραστηριότητας: α. Χωρίζουμε το πάτωμα με μια γραμμή σε θάλασσα και στεριά – παραλία. Η ομάδα της θάλασσας θα παραστήσει τη ζωή και τις δραστηριότητες στη θάλασσα. Η ομάδα της στεριάς θα παραστήσει την παραλία, τη ζωή και τις δραστηριότητες σ' αυτήν. Το κάθε παιδί επιλέγει έναν από τους ρόλους που τους προτείνουμε:
π.χ. 1η ομάδα: ψάρι, βάρκα-καράβι, βαρκάρης-ψαράς, νερό, αέρας, φύκι, κλπ.
2η ομάδα: αυτοκίνητα, πεζοί, περίπτερο-περιπτεράς, κυρία με σκυλάκι, πελάτες στην καφετερία, εργαζόμενοι, ψαράδες, ταξιδιώτες...
β. Συνεχίζουν με παγωμένες εικόνες.

2. Η δική μας παραλία. Ν, Δ1, Δ2. Ομάδες-ατομικά.

Περιγραφή δραστηριότητας: Τα παιδιά ζωγραφίζουν την παραλία που επιθυμούν. Τους ζητούμε να μας πουν τι ζωγράφισαν και γιατί.

3. Το παζλ. Ν.

Περιγραφή δραστηριότητας: Κόβουμε τις φωτογραφίες δύο διαφορετικών κτιρίων οριζόντια, στα τέσσερα ή σε περισσότερα τεμάχια (ανάλογα με την ηλικία). Τις ανακατεύουμε. Ζητούμε από τα παιδιά να ξεχωρίσουν τα κομμάτια του κάθε κτιρίου και να «αναδομήσουν» τα κτίρια.

Οταν τελειώσουν, μας περιγράφουν αυτά που έφτιαξαν και τα σχολιάζουν με τη βοήθεια του δασκάλου.

4. Η παλιά αποθήκη... Ν, Δ1, Δ2.

Περιγραφή δραστηριότητας:

2α. Δίνουμε στα παιδιά τη φωτογραφία μιας παλιάς άδειας έρημης αποθήκης (ή άλλου κτιρίου).

Ζητούμε να μας την περιγράψουν και να εκφράσουν τα συναισθήματα που τους γεννά.

Στη συνέχεια τα ρωτάμε να μας πουν πώς και τι θα ήθελαν να είναι.

Τέλος τους ζητούμε να μας ζωγραφίσουν την πρότασή τους, είτε ατομικά σε ένα λευκό Α4 χαρτί είτε ομαδικά σε ένα μεγάλο χαρτόνι. Ή να παρουσιάσουν την πρότασή τους προφορικά ή γραπτά (ανάλογα με την ηλικία).

2β. Δίνουμε στα παιδιά κούτες και κουτιά, μπογιές και κόλλες. Ένα φελιζόλ για βάση. Με τη βοήθειά μας θα φτιάξουν μια μακέτα αποθήκης όπως είναι και/ή όπως θα ήθελαν να είναι.

2γ. Ν.

Εκτυπώνουμε τη φωτογραφία της εγκαταλελειμμένης αποθήκης. Κόβουμε τα στοιχεία της (πόρτες, παράθυρα, στέγη...). Τα δίνουμε στα παιδιά και τους ζητούμε να συνθέσουν το παζλ. Μας εξηγούν τι κάνουν κάθε φορά.

Φύλλο εργασίας No 1

Βρες κάπτοιον ή κάπτοια που ...

Οδηγίες: Γράφουμε στο τετράγωνο δεξιά το όνομα αυτού/ής που μας έδωσε θετική απάντηση μόνο. (Δηλαδή στο τετραγωνάκι γράφουμε μόνο ένα όνομα).

Αν κάπτοιος/α μας απάντησε θετικά τον αποκλείουμε από τις υπόλοιπες ερωτήσεις.

ONOMA

... να γνωρίζει ένα τραγούδι για την Θεσσαλονίκη

... να έχει δώσει ραντεβού στο Τόξο του Γαλερίου

... να γνωρίζει τι σημαίνουν τα αρχικά Ο.Λ.Θ.

... να έχει ταξιδέψει από το λιμάνι της Θεσ/νίκης

... να μην έχει κάνει βόλτα στην παραλία της

... να έχει επισκεφθεί το μουσείο Ύδρευσης

... να γνωρίζει από πού υδροδοτείται η Θεσ/νίκη

... να έχει κοντά στο σπίτι του κάδο ανακύκλωσης

... να μην πέταξε σκουπίδι στο δρόμο

... να μην έχει μποτιλιαριστεί με I.X. στους δρόμους της πόλης μας

... να κυκλοφορεί στην πόλη με ποδήλατο

... να γνωρίζει τι σημαίνει η λέξη αειφορία

1η ομάδα

**A. παρατηρούμε την παραλία (από το σημείο εκκίνησης).
Γράφουμε τις πρώτες εντυπώσεις μας.**

**B. προχωρούμε και παρατηρούμε με προσοχή.
1. την ακτογραμμή**

2. τη θάλασσα (είναι καθαρή ή βρώμικη, τα καραβάκια κλπ.)

3. προσέχουμε τον παραλιακό δρόμο και όσους περπατούν σ' αυτόν. Τι παρατηρούμε;

4. ζητάμε τη γνώμη τους για την πόλη. Θα θέλανε να αλλάξει κάτι;

5. υπάρχουν άτομα που εργάζονται στη θάλασσα; Τι δουλειά κάνουν;

6. σημειώνουμε πράγματα που μας αρέσουν

7. σημειώνουμε πράγματα που μας ενοχλούν

2η ομάδα

A. παρατηρούμε την παραλία (από το σημείο εκκίνησης). Γράφουμε τις πρώτες εντυπώσεις μας.

B. προχωρούμε και παρατηρούμε με προσοχή.

1. τα κτίρια (Πόσους ορόφους έχουν; Είναι ομοιόμορφα; Διαπιστώνουμε κάτι παράταιρο;)

2. τα πεζοδρόμια. (στενά-φαρδιά, ελεύθερα-κατειλημμένα, καθαρά-όχι, με ράμπες, δέντρα κλπ.)

3. την κίνηση των οχημάτων στην λεωφόρο Νίκης
(Κυκλοφορούν I.X., ποδήλατα, ταξί ή λεωφορεία...)

4. τους πεζούς (πολλοί – λίγοι, πώς και πού βαδίζουν κλπ.)

5. ζητάμε τη γνώμη τους για την πόλη. Θα θέλανε να αλλάξει κάτι;

6. σημειώνουμε πράγματα που μας αρέσουν

7. σημειώνουμε πράγματα που μας ενοχλούν

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

1. Γ. Αναστασιάδης – Ε. Χεκίμογλου, Παραλία, Λιμάνια, Λευκός Πύργος, η μάχη της μνήμης, University Studio Press, 1997
2. Γ. Αναστασιάδης, Ανεξάντλητη πόλη, Θεσσαλονίκη 1917-74, Έκφραση, 1996, University Studio Press,
3. Λ. Ασπιώτη, Τα κάστρα της Θεσσαλονίκης, Θεσσαλονίκη 1992.
4. Γ. Βελένης, Τα τείχη της Θεσσαλονίκης, University Studio Press, 1998
5. N. Καρατζάς, Ά. Χασιώτη (επιμ.), η Θεσσαλονίκη των συγγραφέων, 20 Διηγήματα για τη Θεσσαλονίκη, ΙΑΝΟΣ, 1996
6. N. Καρατζάς (επιμ.), η Θεσσαλονίκη των παλαιότερων συγγραφέων, 13 κείμενα για τη Θεσσαλονίκη, ΙΑΝΟΣ
7. T. Κουράκης κ.α., «Πόλις είναι οι άνθρωποι της - ημερολόγιο 2006», Θεσσαλονίκη των Πολιτών και της Οικολογίας, 2005
8. M. Μοδινός, H. Ευθυμιόπουλος (επιμ.), Η Βιώσιμη πόλη, ΣΤΟΧΑΣΤΗΣ/ΔΙΠΕ
9. M. Μαζάουερ, Θεσσαλονίκη, πόλη των φαντασμάτων, Αλεξάνδρεια, 2006
10. P. K. Οικονομίδης, Δύσεις στο Θερμαϊκό, university studio press, 2007
11. Στ. Παρασκευόπουλος, Ήλ. Κορφιάτης, Περιβαλλοντική Εκπαίδευση, Θεωρίες και Μέθοδοι, Χριστοδουλίδης
12. Ivn. Ραμονέ, Γεωπολιτική του Χάους, εκδ. ΠΟΛΙΣ, 1998
13. S. Σερέφας, Η Θεσσαλονίκη στα ποιήματα, 1900-1999, παρατηρητής, 2000
14. A. Σταυριανός, Ιστορία του Ανθρωπίνου Γένους, ΟΕΔΒ
15. G. Σχίζας, Πόλη, Φύση, Κοινωνία, Εναλλακτικές Εκδόσεις Κομμούνα, 1990
16. Αγγ. Τρικαλίτη-Ρ. Παλαιοπούλου-Σταθοπούλου, «Περιβαλλοντική Εκπ/δευση για Βιώσιμες Πόλεις», ΕΛΛ. Εταιρία για την Προστασία του Περιβάλλοντος και της Πολιτιστικής Κληρονομιάς
17. K. Τουμουτσέλη, από την Π.Ε στην εκπαίδευση για την αειφορία, περιοδικό ΠΕΕΚΠΕ για την περιβαλλοντική εκπαίδευση , Άνοιξη - Καλοκαίρι 2006 τεύχος 36.
18. G. Τσιάκαλος, Το Μαγικό Τρίγωνο της Αειφορίας, εφημερίδα ΑΥΓΗ, 4 Ιουλίου 2004
19. E. Φλογαΐτη, Εκπαίδευση για το Περιβάλλον και την Αειφορία, Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα 2006
20. G. Λιαράκου, E. Φλογαΐτη, Από την Περιβαλλοντική Εκπαίδευση στην Εκπαίδευση για την Αειφόρο Ανάπτυξη, Προβληματισμοί, τάσεις και προτάσεις, Νήσος, Αθήνα 2007
21. N. Φωτίου, Η Περιβαλλοντική Εκπαίδευση στο αστικό περιβάλλον, Θεσσαλονίκη 2006.
22. I. Χασιώτης (επιμ.), Θεσσαλονίκη τοις αγαθοίς Βασιλεύουσα, Παρατηρητής, Θεσσαλονίκη 1997.
23. Ευάγ. Χεκίμογλου, τα μυστήρια της Θεσσαλονίκης, Univ. Studio Press, 2001
24. M. Χόνδρου-Καραβασίλη, Περί τραμ, Ο Δαίμων της οικολογίας, εφημερίδα ΑΥΓΗ, Φεβρουάριος 2002.
25. Andr. Blowers, Chris Hamnett, Philip Sarre: Η πόλη του μέλλοντος, Το Ανοιχτό Πανεπιστήμιο, εκδ. Π. Κουτσουμπός Α.Ε., 1987
26. Κέντρο Περιβαλλοντικής Εκπαίδευσης Ελευθερίου – Κορδελιό, Από τις Πόλεις του Κόσμου στην Πόλη μας, στη Γειτονιά μας.
27. Νομαρχιακή Αυτοδιοίκηση Αιτωλοακαρνανίας, Βιώσιμη Ανάπτυξη με την Περιβαλλοντική Αγωγή.
28. Περιοδικό ΟΙΚΟΤΟΠΙΑ, τεύχος 24, ΙΑΝΟΥΑΡΙΟΣ-ΜΑΡΤΙΟΣ 2003
29. Περιοδικό ΟΙΚΟΤΟΠΙΑ, τεύχος 34, ΙΟΥΛΙΟΣ-ΣΕΠΤΕΜΒΡΙΟΣ 2005

ΔΙΚΤΥΑΚΟΙ ΤΟΠΟΙ

1. <http://www.tee.gr/teeassoc/urban/teethess/index.htm>
2. http://www.cuth.org/deltiatipou.php?deltiatipou_id=46&
3. <http://panosz.wordpress.com/2007/06/05/ypothalassia/>
4. <http://www.thessalonikicity.gr/> (Δήμος Θεσσαλονίκης)
5. <http://www.thpa.gr/> (Ο.Λ.Θ.)
6. <http://www.nath.gr> (Νομαρχιακή Αυτοδιοίκηση Θεσσαλονίκης)
7. <http://www.mathra.gr/> (Υπουργείο Μακεδονίας – Θράκης)
8. <http://www.thess.gr/index.php>
9. <http://el.wikipedia.org/wiki/%CE%98%CE%B5%CF%83%CF%83%CE%B1%CE%BB%CE%BF%CE%BD%CE%AF%CE%BA%CE%B7>
10. <http://www.oasth.gr/>

Η
πολη πον
της πνεύματος

του Θερμαϊκού

Ελλάση
παραδόσεων
παραδοσιακής
τεχνοτροπίας
τελετουργίας
παραδοσιακού
τραγουδούμαντος

ΠΡΩΤΑΛΛΟΝΤΙΚΗΣ
ΠΑΡΑΔΟΣΗΣ

ΜΕΤΑΦΡΑΣΗΣ

ISBN: 978-960-89314-2-8

ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΙΑΚΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ
ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ ΚΑΙ ΔΙΑ ΒΙΟΥ ΜΑΪΝΗ
Επίχρηση επιχειρησιακών διαδικασιών στην εκπαίδευση
ΕΠΑΓΓΕΛΜΑΤΙΚΗ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΗ ΚΑΙ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΙΑΚΗ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΗ
ΕΠΑΓΓΕΛΜΑΤΙΚΗ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΗ ΚΑΙ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΙΑΚΗ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΗ

ΕΣΠΑ
2007-2013
Επίχρηση επιχειρησιακών διαδικασιών στην εκπαίδευση

ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ
ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΗΣ
ΚΑΙ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΙΑΚΩΝ ΔΙΑΔΙΚΑΣΙΩΝ
Επίχρηση επιχειρησιακών διαδικασιών στην εκπαίδευση

Όλα ταύτια Παιδείας